

TUDOMÁNYOS FÜZETEK

5

MAGYARY ZOLTÁN
MUNKÁSSÁGA

KOMÁROM-ESZTERGOM
MEGYEI
MÚZEUMI
SZERVEZET

TUDOMÁNYOS FÜZETEK 5.

MAGYARY ZOLTÁN MUNKÁSSÁGA

Az 1988. május 28-án, Tatán rendezett tudományos ülés
előadói anyaga

KOMÁROM MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA

**TATA
1990**

TUDOMÁNYOS FÜZETEK 5.

**Sorozatszerkesztő:
Fűrészné Molnár Anikó**

**Szerkesztők:
Gyenisné Landes Edit
Somorjai József**

**Kiadja: a Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága
Felelős kiadó: Fűrészné Molnár Anikó
ISSN 0237-1065**

ELŐSZÓ

1988. május 28-án az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Államigazgatási Tanszéke, a Komárom Megyei Múzeumok Igazgatósága, a Városi Könyvtár, és Tata Barátainak Köre rendezésében Magyar Zoltán születésének 100. évfordulója méltó megemlékezésére tudományos ülést tartottak a tatai városban.

Magyar Zoltán egyetemi tanár a Magyar Közigazgatástudományi Intézet igazgatója (Eötvös Loránd Tudományegyetem) a magyar közigazgatástudomány kiemelkedő iskolateremtő személyisége a magyar tudományban, kulturális életben, munkássága hatásában ma is jelen van. Magyar Zoltán a modern közigazgatástudomány megalapítói, úttörői közé tartozik, akinek tudományos munkássága nemzetközileg is elismert, a modern tudományos irányzatok megalapozóinak európai személyiségei közé tartozik. Az általa alapított Magyar Közigazgatástudományi Intézet a történelem által olyan szűken mért egy évtized alatt is olyan jelentős tudományos eredményeket ért el, amelyek az elmúlt, lassan fél évszázadot felölelő időszakban is alapul szolgáltak a közigazgatás komplex tudományos művelésében, az európai szintű kutatáshoz, az azóta kialakult új irányzatok befogadásához is. Irodalmi művei, szakmai, közéleti tevékenysége azonban a közigazgatástudományt lényegesen meghaladják, más tudományágakra, a társadalom szellemi életének széles körére kiterjedtek. Ösztönözte és szervezte a közigazgatástudományral összefüggésben a szociográfiai, etnográfiai, gazdaságföldrajzi és más kutatásokat, amelyek eredményeként nemcsak e tudományágak fejlődtek, hanem a nemzetközi önismeret is gyarapodott. A közoktatáspolitikai, a tudománypolitikai tudományos megalapozásában is számontarthatjuk és e tevékenysége eredményeként az említett területeken a gyakorlatban is eredmények születtek.

Az évforduló egybeesett az ő nevéhez kötődő Tata és Tóváros nagyközségek egyesítésének 50. évfordulójával. Tata és a tatai térség fejlődésének kiemelkedő szakmai ösztönzője ő ma is mindazokban a művekben, amelyeket az általa vezetett intézet megalkotott és amelyek napjainkban is folytatódtak.

Személyiségének, munkásságának tudományos értékelése az elmúlt évtizedben széleskörűvé vált, így a tudományos ülészen nem kellett az életmű teljességének bemutatására és értékelésére vállalkozni. Ezért az életmű egy-egy jelentős témakörét dolgozták fel az előadók, illetve a tudományos ülészen éppen az eddigi jelentős kutatási eredmények alapján vállalkozott az életmű tudományos szintézisére. A tudományos ülészen figyelemmel a nagyközségek egyesítésének 50. évfordulójára, valamint Magyar Zoltánnak ezzel összefüggő tudományos munkásságára, Tata és térsége jelene és jövője tudományos elemzését is vizsgálta.

A tudományos műhelyeket, a közéletet reprezentáló nagyszámú résztvevő – közöttük Magyar Zoltán még élő tanítványai, munkatársai és családtagjai

– az évforduló alkalmából megkoszorúzták Magyary Zoltán sírját és emléktáblát avattak.

A tudományos ülésen elhangzott előadások közreadásáért – amely iránt nagy az érdeklődés – járjon köszönet mindazoknak, akik ezt lehetővé tették.

Dr. Berényi Sándor
egyetemi tanár

MAGYARY ZOLTÁN SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

DR. BERÉNYI SÁNDOR

100 éve, 1888. június 10-én, Tatán született Magyary Zoltán a Tudományegyetem Jogi Karának professzora, a Közigazgatástudományi Intézet igazgatója, a közigazgatás tudományos kutatásának kiemelkedő személyisége. Életműve, sokoldalú egyénisége jelen van szellemi életünkben: az általa elindított új minőségű tudományos gondolkodás folytatódott és elvezetett közigazgatástudományunk mai eredményeihez is. Munkássága sokrétű: a közigazgatás tudományos kutatásán, a közigazgatási gyakorlati kísérleteken túl a szellemi élet számos szegletében indított el folyamatokat, adott ösztönzést, így többek között hozzájárult Tata, a tatai táj alakításához, fejlesztéséhez is.

Magyary Zoltán munkásságának tudományos értékelése a maga korában, de 1945 után is széles körű visszhangot váltott ki, egyike volt tudományunk azon személyiségeinek, akinek munkásságát, tudományos műveit a legélénkebben, sokszor nagy szenvedéllyel vitatták. Az elmúlt két évtizedben a tudománytörténeti kutatások (elismerésre méltóan) széles körű kibontakozása az életmű tudományos elemzésére irányította a figyelmet. Feltárulnak szellemi örökségének valós értékei, egyre kevésbé jellemző az egyoldalú, a tudományos kritériumokat mellőző akár magasztaló, akár elmarasztaló vélekedés.

Egyetemünk Államigazgatási Jogi Tanszéke magától értetődő kötelezettségének tekintette, hogy Magyary Zoltán életművének értékeit megóvjá, a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tegye. Számbavette Magyary Zoltán és a Magyar Közigazgatástudományi Intézet iratanyagát, dokumentációját és a Magyary-archívum létrehozásával biztosította megőrzésüket. A tanszék 200 éves évfordulója alkalmából megírt háromkötetes műből egy kötet Magyary Zoltán és Közigazgatástudományi Intézete tevékenységét értékeli, illetve az erre vonatkozó információkat összegzi.

I.

Magyary Zoltán új tudományos irányzata

Magyary Zoltán szellemi örökségének legnagyobb értéke, hogy a közigazgatási jelenségeket a modern kor igényeinek megfelelően értékelve a ma kialakult pluri- és interdiszciplináris főirányzat szellemi előfutára volt. Világviszonylatban ma átlagosan elfogadott tény, hogy a közigazgatás bonyolult, összetett társadalmi jelenség, amelynek tudományos vizsgálata, kutatása nem szűkülhet le egy tudományág kereteire. Több tudományra kiterjedő tudományos kutatások szükségesek a közigazgatás törvényszerűségének feltárásához, helyzetének valós megítéléséhez, fejlesztési alternatíváinak kialakításá-

hoz. Az interdiszciplinaritás talaján lehet a közigazgatás globális elméletét kialakítani, továbbfejlesztésében társadalmi szerepét meghatározni, a társadalmi-gazdasági környezethez való folyamatos alkalmazkodást biztosítani, a szükséges közigazgatási reformokat megvalósítani. A mai tudományos irányzatban a vezető szerepet a modern igazgatástudomány (szervezéstudomány) tölti be, amely egyre jobban integrálja a korszerű tudományos elméleteket és metodikát, így többek között a rendszerelméletet és az információelméletet is. Ezek a főirányzatok nem szorítják ki a közigazgatás olyan hagyományos diszciplínáit, mint pl. az államigazgatási jogtudomány stb., sőt: tudományos diszciplínáit kiterjesztve, újakat teremtet, mint pl. a közigazgatási földrajz, vagy a közigazgatási pszichológia stb.

Magyary Zoltán hazai viszonylatban egyedül, nemzetközi viszonylatban pedig az elsők között ismerte fel, hogy a modern társadalmakban az organizációnak és az igazgatásnak meghatározó szerepe van. Éppen ezért a társadalom legnagyobb igazgatási rendszerében a már kialakult igazgatástudománynak kell főszerepet játszani azokban a tudományos vizsgálatokban, amelyek a közigazgatást kívánják alkalmassá tenni a modern társadalomban a feladatai ellátására.

A XX. század első évtizedeiben az Amerikai Egyesült Államokban de Európában is elementáris erővel jelentkezett e korszerű tudományos irányzat, amely napjainkban teljesebben ki.

Magyary Zoltán, illetve az általa követett irányzat külföldi képviselői is a közigazgatás és más közigazgatási rendszerek közös törvényszerűségéből indultak ki. Megítélésükben alapvetőnek tekintették a gazdaságosságot, az eredményességet, és abban – Magyary szóhasználatával élve – az adminisztráció tudományának az alkalmazását. Magyary kihangsúlyozta, hogy állami feladatok tartós kibővülése az ún. posztindusztriális társadalomban olyan közigazgatási nagyüzemet igényel, amelyben hatványozottabban kell törekedni a gazdaságosság, az eredményesség érvényesítésére, az optimális szervezeti struktúra és eljárások tudományos igényű kialakítására. Figyelembe vette a közigazgatásnak más igazgatásoktól megkülönböztető sajátosságait: így pl. politikai karakterét, jogi kötöttségét, nagy méreteit.

Magyary Zoltán úttörő szerepét különösen nagyra kell értékeljük azért is, mert a hazai társadalmi, gazdasági és tudományos környezet nem adott ösztönzést ahhoz, hogy honi képviselője, sőt kiemelkedő személyisége legyen ezen új tudományos irányzatoknak. Az Egyesült Államokban, a fejlett európai országokban, sőt a Szovjetunióban is, a 20-as évtizedekben a szervezéstudomány, az igazgatástudomány – jóllehet metodikája, megközelítési módjai kiforratlanok és esetlegesek – kialakultnak tekinthető, és alkalmazása a gazdaságban, sőt bizonyos értelemben a közigazgatásban is széles körű volt. Európában az elméleti szociológia, az Egyesült Államokban az empirikus szociológiai kutatások virágoznak, elkezdődik a szociológia korszerű diszciplínává válásának a folyamata. A szociológia keretében egyre erőteljesebbé válik az igazgatás, a közigazgatás vizsgálata. Gondoljunk csak Max Wéber

életművére, vagy pedig az Egyesült Államokban Mayo kutatásaira. A megkövesedett XIX. századi államtan helyett és mellett viszonylag korszerűnek tekinthető politológiai irányzatok alakulnak ki, amelyek kiterjednek a közigazgatásra is.

Tovább fejlődik az államigazgatási jogtudomány, új dogmatikai elméleteket alakítanak ki azokra az új kérdésekre, amelyeket a kor közigazgatása igényel. Általánossá válik az ipari racionalizálás eredményeinek az ösztönzésére a közigazgatás racionalizálása. Beszélhetünk közigazgatási racionalizálási mozgalmakról, amelyek korszerű szervezet és eljárások kialakítását célozták, csökkentették a közigazgatási költségeket, miközben nagyobb eredményekre törekedtek.

Magyary Zoltán felismerte az új tudományos irányzatok jelentőségét és külföldi tanulmányútjai révén megismerte gyakorlati adaptációjukat. Szinte valamennyi országban járt, ahol a közigazgatás tudományos megismerésében, vagy gyakorlatában új utat követtek. Mint azt hangsúlyoztuk, a hazai közeg nem adott inspirációt és ösztönzést ahhoz, hogy Ő Magyarországon egy új tudományos irányzat, iskola megteremtője legyen. A társadalmi-gazdasági környezet az új gondolatok számára nem volt befogadóképes, a reformoktól elzárkózott. Magyary Zoltán keserűen állapította meg önértékelésében, hogy közigazgatási reformprogramjából csak a gyakorlati közigazgatási vizsga bevezetése valósult meg. A modern közigazgatástudományhoz kapcsolódó tudományágak az I. világháború utáni időszakban stagnáltak vagy visszafejlődtek. Így az államtudományok a XIX. századi megkövült és megrekedt államtan és közigazgatástan semilyen tudományos impulzust nem volt képes adni. A közigazgatástudomány, amely a világban jelentős ösztönzője volt az új minőségű tudományos megközelítésnek, alig fejlődött, néhány kiemelkedő képviselőjének munkásságán kívül kevés említésre méltó történet. Az I. világháború előtt virágzó szociológia szétesett, művelőinek jelentős része emigrált. A szociográfiához kapcsolódó szociológia később lendült fel és jelentős értéket termelve tudományos bázisát jelentette a magyar reformmozgalomnak is. Gondolok itt többek között Erdei és Bibó munkásságára, de másokra is.

Ez a szociográfia és a hozzá kapcsolódó szociológia jelentős szerepet játszott a Magyary-iskola kialakulásában és szorosan kapcsolódott a Közigazgatástudományi Intézet keretében folyó ténykutatásokhoz.

E korszakban az államigazgatási jogtudomány továbbfejlődött jelentős új kérdésekre adott tudományos válaszokat. Magyary épített a hazai államigazgatási jogtudományra, és annak eredményeire, jóllehet a jogtudomány egyes képviselői elutasítóan reagáltak Magyary új iskolájára, hátráltatva ezzel az új irányzat eredményeinek gyakorlati megvalósítását.

Magyary Zoltán az egységes közigazgatás-tudományt írta fel a zászlójára jelszavul. Életműve az általa teremtett iskola tevékenysége azonban a közigazgatástudományokban a pluri- és interdiszciplináris kutatások kezdetét jelentették. Az egységes közigazgatástudomány keretében valójában a köz-

igazgatás nagy kérdései interdiszciplináris elméletének kialakulásához vezető úton indultak el. Magyary és iskolája műveiben interdiszciplináris megközelítése a közigazgatás olyan nagy kérdéseinek a tudományos elemzése, mint a közigazgatás felső szintű vezetése, a közigazgatási szervezeti struktúra, a közigazgatási személyzet, a közigazgatás területi alapjai. Színrelépésekor a közigazgatástudomány irányzatai között a közigazgatási jogtudomány, a közigazgatástant és a közigazgatáspolitikát emelte ki. Tudományos iskolája elsősorban a modern igazgatástudomány, a szervezéstudomány – az ő szóhasználatát követve – az adminisztráció tudományát tekintette a közigazgatás tudományos megítélésében döntőnek és egyre erőteljesebbé vált későbbi munkáiban ennek a szemléletnek az érvényesülése. A tudománytörténeti értékelés még megoldásra váró feladata az, hogy mennyiben volt tudatos ennek elhallgatása, és amennyiben a hagyományos irányzatoknak adott engedmény (közigazgatásjog, közigazgatástan), amellyel csökkenteni igyekezett az új irányzattal szembeni ellenállást. Irodalmi működését, levelezését vizsgálva inkább tekinthetjük engedménynek, mert eleve számolt az elutasítással, a jelentős akadályokkal, amelyet a későbbi tapasztalatok bizonyítottak is, sőt az a vártnál erőteljesebb volt.

Magyary és iskolája az interdiszciplináris megközelítés mellett új diszciplínák kialakulásához, vagy legalábbis ilyen folyamat elindításához járult hozzá. Ezek közé sorolhatjuk pl. a közigazgatásra adaptált igazságtudomány, vagy a – ma már általánosan elismertnek tekinthető – közigazgatási földrajz kialakulását is. Különösen jelentősnek tartjuk, hogy a társadalomtudomány több ágát bevonta a közigazgatási jelenségek tudományos vizsgálatába. Így a közigazgatástudományokat, a pénzügytant, a szociográfus karakterű szociológiát, a történelemtudományt stb. (Lásd az utóbbira Ember Győző: Az újkor magyar közigazgatás története c. munkájának megszületését.) Magyary egyes korai és későbbi bírálóitól eltérően a közigazgatás jogtudományi művelését nem kívánta mellőzni, sőt jelentős mértékben hozzájárult annak fejlődéséhez is. A Magyary-iskola államigazgatási jogtudományi eredményei között ki kell emelnünk a közigazgatási jogszabály, a kodifikáció, a közigazgatási eljárási törvény témakörében végzett kutatásokat, a megjelent monográfiákat, tanulmányokat. Az 1957-ben megalkotott államigazgatási eljárás törvényünk szöveges elemzése is bizonyíthatja, hogy az intézet által készített eljárási törvénytervezet hozzájárult e nemzetközileg jelentősnek értékelt kódexünk megalkotásához.

A Magyary által fémjelzett tudományos irányzat egyik nagy értéke a közigazgatás és környezete kölcsönhatásának a közigazgatást meghatározó tényezőknek a kutatásokban való érvényesítése. Ez mint szemlélet Magyary életművében, iskolájának munkásságában szemmel látható tudományos gondolkodása szintézisének tekinthető. „Magyar közigazgatás” c. könyvében pedig manifestáltan, mint egyik elméleti tétele megfogalmazódik.

A mai értelemben is korszerűnek minősíthető tudományos kutatási metodikája. Az új iskolák, elméletek törvényszerű ismérve a tudományos kutatási

módszertan progresszív jellege. A társadalomtudományokban ebben az időszakban indul el az empirikus kutatás, amely a társadalomtudomány fejlődésében később minőségi változást hoz.

Így amikor elérkezett a kor, amely lehetővé tette a közigazgatás radikális átalakulását, rendelkezésre állhattak a közigazgatás helyzetét tudományosan megalapozó információk, és a felmerülő kérdésekre adott tudományos válaszok egy része is figyelembe vehető volt.

II.

Közigazgatás és társadalom

Magyary a közigazgatás és társadalom kölcsönhatásáról, a közigazgatásnak a modern társadalomban betöltött szerepéről a két háború közötti magyar tudományban, a lényegi kérdéseket illetően egyedül fogalmazott meg helyes választ. Nemzetközi viszonylatban akkor már markánsan megfogalmazódnak a közigazgatás társadalmi szerepét illető modern felfogások, és ebben az a felfogás is, hogy az államnak aktív cselekvő szerepe van a társadalmi folyamatokban és az állami cselekvés elsősorban a közigazgatás útján realizálódik. Magyary megfogalmazása szerint a XIX. századi közigazgatásnak a XX. század társadalmával összhangban álló közigazgatássá kell átalakulnia. Ezért a közigazgatás minden elemére kiterjedő radikális átalakítás nem mellőzhető, és ez különösen áll az akkori Magyarországra. Magyary fogalmazta meg először a magyar tudományos irodalomban azt is, hogy a közigazgatás társadalmi-gazdasági faktorok által meghatározott, ezért ezt a közigazgatás tudományos vizsgálatában és a közigazgatás átalakításában, a lehetséges új konstrukcióban is alapnak kell tekinteni.

Gondolkodásában és szemléletében a mai rendszerelmélettel összecsengő megfogalmazásként használja a közigazgatás környezete kifejezést.

A közigazgatás társadalmi, gazdasági stb. környezetének a vizsgálata a közigazgatási tudományok jelenlegi struktúrájában alapkérdésnek minősül. Nem állíthatjuk, hogy Magyary a közigazgatást meghatározó faktorokat tudatosan egy rendszerelméleti keretben értékelte volna, az azonban kétségtelen, hogy e faktorok környezetként való értékelése a mai felfogással sok tekintetben egybeesik. A környezeti tényezők között a gazdaságot tekinti elsődlegesnek, amely a társadalom egészét is meghatározza, de a közigazgatásra közvetlenül is hat. Ez mind az elméleti szintézisben, mind pedig az empirikus kutatásokban érzékelhető. A környezeti tényezők közé sorolta a társadalmi struktúrát is, jóllehet a struktúra globális meghatározása munkáiban nem jelenítődik meg. E társadalmi struktúrákban jelentős szerepet tulajdonít a csoportérdekeknek, ezek differenciáltságának, bár az általa megjelölt egyes csoportok valójában osztálystruktúrákat takarnak (nagybőke, feudalizmus stb.).

Felismerte a települési viszonyoknak a közigazgatást meghatározó szerepét. Ezek között is az urbanizációs fejlődést jelölte meg olyannak, amely egy-

résről új közigazgatási feladatokat teremt, másrésről átalakítja a települési viszonyokat, hálózatokat. A magyar társadalom viszonylatában a területi-he-lyi közigazgatási struktúra (intézményrendszer, területi beosztás, működési rend) és a már kialakult, illetve fejlődő urbanizáció ellentmondását egzakt módon rögzítette, és a megoldásukra tudományos alternatívákat alakított ki.

Elfogadhatjuk Magyarynak azt az alapgondolatát is, hogy a társadalmi fejlődés nemzetközileg kialakult irányzatai – amelyek Magyarországon is jelentkezők – a közigazgatást illetően a nemzetközileg kialakult megoldások felhasználását és adaptálását igénylik. Ugyanakkor minden közigazgatás nemzeti jellegű, az adott társadalom sajátosságai által is meghatározott, ezért e megoldások nemzeti asszimilálása, nemzeti keretekbe való beillesztése nem mellőzhető.

Magyary egy posztindusztriális társadalmat írt körül, és ebben a társadalomban kereste a közigazgatás szerepét és a szerepkörhöz megfelelő intézményi és működési rendet. E megfogalmazás – mai ismereteink szerint – csak napjaink társadalmára alkalmazható, bár kétségtelen, hogy a társadalmi folyamatok a 30-as években is egyes vonatkozásokban már túlmutattak egy ipari társadalmon. Magyary a 30-as évek társadalmát, a közigazgatás társadalmi szerepét illetően három helyes tételt fogalmazott meg. Először, hogy az állami feladatok rendkívül kibővülnek, és az állam e feladatokat a közigazgatás útján képes ellátni. Másodszor, hogy a közigazgatás aktív, cselekvő tevékenységet jelent, amely nem negatív, rendfenntartó jellegű. Harmadszor, hogy a társadalom átalakulásában az államnak, és főként a közigazgatásnak jelentős szerepe van. Az említett tételek hosszú időn keresztül meghatározták – tulajdonképpen e század 70-es évéig – a közigazgatás társadalmi szerepét. Ma a közigazgatás és főként az állam túlsúlya már jelentős veszélytényezőként jelentkezik a társadalomban, ezért a mai társadalom megoldásokat keres az állam és a közigazgatás túlsúlyos szerepének a csökkentésére. Mindamellettt ma is elfogadott, hogy – ha az állam gazdasági szerepét erősen redukáljuk is – a társadalmi fejlődés logikája az állami feladatok bővülése irányába mutat, és ezzel a jövőben is számolnunk kell.

Napjainkban a közigazgatás és a társadalom viszonyában az a véleményem szerint helyes gondolat fogalmazódott meg, hogy a közigazgatás folyamatos megújításra vár, mert rugalmasan kell alkalmazkodnia a társadalmi-gazdasági környezethez, annak a változásaihoz. Ha ez a gondolat így nem is fogalmazódik meg Magyary műveiben, mégis eljuthatunk munkássága alapján az ilyen következtetéshez is.

Magyary a modern közigazgatás alapkövetelményének tekintette a közigazgatás eredményességét és gazdaságosságát. Ez a modern igazgatás lényege, és ez a közigazgatásban sem mellőzhető. Különösen nem akkor, ha a közigazgatás a társadalom életében aktív szerepet tölt be, szolgáltatásokat nyújt, és ebből következően a társadalom tőle teljesítményt követel.

Magyary igen helyesen, ezt nem állítja szembe a jogállamiság és a jogszerűség követelményével, mint azt néhány bírálója állította. A közigazgatás

jogszerűségét, a jogállamiságot nagy vívmánynak tekinti, amelyet meg kell őrizni, de „az eredményesség követelménye nem a jogállam eszméjének feláldozását, hanem továbbfejlesztését jelenti... Amit a jogállam adott azt megtartjuk, de többé nem érzük be vele, hanem a jog keretében és a jog eszközeivel az eredményt keressük és akarjuk”.

A közigazgatás és a társadalom viszonylatában Magyary helyesen hangsúlyozta, hogy a közigazgatás az emberekért van, az embereket kell szolgálja. Ezzel ellentétes viszont Magyarországon az, hogy „a közigazgatásban a feudalizmus és a nagytőke tud a legállandóbban és a leglényegesebben érvényesülni”. Sajnálatos, hogy a népképviselő és a parlament megítélésében tévedett, mert a közigazgatás primátusát hirdetve lényegileg redukálni kívánta a népképviselőnek, a parlamentnek a közigazgatásra gyakorolt befolyását. „A törvényhozó testületre egyrészt a törvények megalkotása, másrészt a nemzeti közvélemény kifejezése céljára továbbra is szükség van, annak az ideje azonban lejárt, hogy a közigazgatás a törvényhozással szemben való eddigi alárendelt helyzete és a kormánynak ebből folyó szervezete mellett az eredményességnek ma szükséges fokát elérhesse.” Érthető, hogy már a maga korában a leginkább tudományos, szakszerű és elismert Bíbó István által adott értékelés a valóságos értékek kiemelésén túl ezt a koncepciót élesen bírálta. Magyary ugyan nem tekinti az autoritár rendszernek sajátosságának a kormányfő kiemelt szerepét a közigazgatás eredményességében, de hangsúlyozza, hogy ez a mai korban mind a demokráciában, mind az autoritár rendszerekben egyaránt érvényesülni fog. Mégis a népképviselő és ehhez kapcsolódó demokratikus intézményrendszer problémakörét tekintjük olyanoknak, amelyben Magyary és irányzata bírálható, és ami számos elágazásában a későbbi értékelésben jogos kritikát válthat ki. Az embereket szolgáló hatékony közigazgatás feltétele a politikai demokrácia intézményrendszere, a közigazgatás népképviselői, parlamenti irányítása és ellenőrzése.

III.

Magyarország felfedezése

A két háború közötti időszakban a modernizációs kísérletek, illetve a későbbi reformmozgalmak szellemi és inspirátora volt a magyar társadalom valóságának feltárását célzó és megvalósító falukutatás, szociográfia. E folyamat-hoz hozzátartozott a Magyar Közigazgatástudományi Intézetnek a magyar valóságot feltáró tevékenysége is, amelyről a ténykutatásokkal kapcsolatban már szóltunk. A közigazgatási ténykutatások és a két háború közötti Magyarország valós helyzetének számos vonatkozását tárták fel, így nem kis mértékben hozzájárultak és ösztönözték a kialakult reformmozgalmakat is. Ezek a ténykutatások elsősorban a magyar közigazgatás helyzetének a felmérését, a közigazgatás diagnózisát szolgálták, de szükségszerűen a magyar társadalom néhány strukturális ellentmondását is bizonyították. Magyary, mint azt említ-

tettük, a közigazgatás társadalmi-gazdasági környezetét is a tudományos vizsgálatok körébe vonta, így a közigazgatást meghatározó gazdasági folyamatok, a települési viszonyok, társadalmi tagozódás, a társadalom szociálpolitikai helyzete a vizsgálatokban egzakt módon tárult fel.

Magyary pártfogolta és ösztönözte a közigazgatás-tudományt meghaladó, de társadalmi önismeretet adó néprajzi és más kutatásokat is, ezért a két háború közötti valóságfeltáró szellemi történetünkhöz hozzátartozik a Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet is. Ezt a tényt egyébként is legújabb tanulmányok már elismerik. Magyary kora azonban nemcsak a társadalmi reformokra, hanem a valóságot feltáró kutatásokkal, szellemi mozgalmakkal szemben is merev elutasítást tanúsított és ellenséges magatartást képviselt. Ha e gondolkörbe nem is tartozik szervesen bele, mégis itt kell megemlítsük, hogy Magyary Zoltán volt az, aki a magyar közigazgatás történetének olyan szintézisét teremtette meg, amelyet ma is irányadónak tekinthetünk és vállalhatunk.

Igen helyesen a közigazgatás meghatározó tényezőjének tekintette a nemzeti történelmet, a közigazgatás fejlődésének történeti tényezők által való meghatározottságát. A magyar közigazgatás adott rendszerében kimutatta, hogy annak meghatározó eleme az osztrák közigazgatás adaptációja, a feudális közigazgatási struktúra számos elemének (a főszolgabíró, a község helyzete stb.) átöröklődése. Tudományos választ tudott adni arra, hogy mi az, ami a magyar közigazgatás adott rendszerében olyan, amely korszerűnek minősíthető vagy korszerűsíthető, és hol kell a múlt torzító, deformáló intézményeitől megszabadulni és radikális változásokat végigvinni.

A Magyary vezette ténykutatások, társadalmi valóságfeltáró kutatási eredmények hatása nemcsak a maga korában jelentkezett, mint a társadalmi viszonyok megváltoztatásához kapcsolódó ösztönzés, hanem a felszabadulás után kialakult közigazgatási reformtörekvések alapjául is szolgálhatott. Nem tekinthető véletlennek, hogy a felszabadulás után szinte azonnal kialakult a közigazgatási reformmozgalom, és reformprogramok születtek, mert ennek alapjául szolgálhattak azok a közigazgatási ténykutatások, amelyek a Magyar Közigazgatástudományi Intézetben megszülettek. Az sem tekinthető véletlennek, hogy Erdei Ferenc belügyminiszterként 1945-ben a Magyar Közigazgatástudományi Intézet a közigazgatási reformprogram szellemi bázisaként kívánta volna továbbfejleszteni. E ténykutatás, valóságfeltárás ma is élő tudományos örökség, mert a magyar közigazgatás története alapvető forrása-ként kell figyelembe vegyük.

IV.

A közigazgatási reformer

Magyary a közigazgatási racionalizálásnak kormánybiztosaként viszonylag rövid időn belül megalapozott, szakszerű racionalizálási programot terjesztett elő.

E program meghaladta a racionalizálás kereteit, és számos vonatkozásban már egy közigazgatási reformterv kiindulópontjának számíthatott. A későbbi kutatásai, művei, az intézet szellemi termése viszont már egy összefüggő közigazgatási reform tudományosan megalapozott programjának tekinthető, amely szervesen illeszkedett a két háború közötti modernizációs kísérletekhez, osztozva annak sikertelenségeiben is. Ahogy a racionalizálási program is csendes hidegretétellel lekerült a napirendről, a közigazgatási reformjavaslatok is merev visszautasításban részesültek. Így Magyary Zoltánnak – észlelnie kellett, hogy a közigazgatási reform társadalmi reform nélkül, befogadásra alkalmas társadalmi közeg nélkül, nem számíthat sikerre.

Közigazgatási reformprogramjának – e szűkre szabott keretekhez igazodva – azokat a kérdéseit emeljük ki, amelyek a modern, szakszerű közigazgatás mai problémái között is számon tarthatók, és amelyek mai tudományos gondolkodásunkban is jelen vannak.

A magunk részéről a legfontosabbnak a közigazgatás személyzeti rendszerének korszerű tudományos megközelítését tekintjük olyannak, amely alapgondolataiban a mai közigazgatási személyzeti rendszert Európában jellemzi. A közigazgatás személyzeti rendszerében a modern bürokrácia szakszerűségét, teljesítményorientáltságát tartotta meghatározónak. Levonható olyan következtetés, hogy a személyzettel szembeni alapkövetelményként, nem az európai rendszert meghatározó porosz bürokratikus modellt, hanem a modern szakigazgatásnak inkább megfelelő amerikai igazgatási személyzeti rendszert tartotta követendőnek. Éppen ezért a személyzet összetételében jelentős változásokat tartott szükségesnek, a jogász hegemónia visszaszorítását, a szakértelmiség nagyobb szerepét tartotta indokoltnak, és szükségesnek tartotta az igazgatási szaktudás meghonosítását is. Ma is időszerű az a megállapítása, hogy a jogi képesítésű tisztviselő csak akkor tud a közigazgatásban eredményesen dolgozni, ha rendelkezik megfelelő gazdasági, műszaki stb. tájékozottsággal, a szakértelmiség – (mérnökök, orvosok stb.) – pedig megfelelő jogi, közigazgatási szaktudással. A személyzeti rendszer koherens, összefüggő reformprogramját dolgozta ki. Javaslatot tett egy korszerű közszolgálati pragmatikára, a kiválasztási, a minősítési rendszerre és egy korszerű vezetőképzésre is.

A központi közigazgatási szervezet minőségi átalakítására is alapot adó tudományos kutatások e közigazgatási reformprogram központi magvát képezték. E strukturális átalakulás lényeges része volt – amelynek mához szóló üzenete is lehet – a minisztériumok kormányzati tevékenységének szélesítése, a szorosan vett közigazgatási ügyintézés radikális csökkentése, a közigazgatás decentralizációja. A közigazgatás szervezeti rendszeréről vallott számos kérdés mellett ki kell emeljük a közigazgatási vezérkar gondolatát, amely a Nemzetközi Közigazgatástudományi Intézet varsói kongresszusán főreferátumként elhangzott és nemzetközi visszhangot váltott ki. Ha a közigazgatás legfőbb vezetését illetően koncepcióját nem is fogadhatjuk el, maradandó gondolatnak tekinthetjük, hogy a közigazgatásnak, mint elkülönült

tevékenységnek az irányítására is szükség van, és ehhez kell egy kormányzati központ is. Ma is időszerű az a gondolata, hogy a kormány egy erős törzskar nélkül nem képes hatékonyan működni, és hogy ennek egy megfelelő intézményrendszert nem lehet nélkülözni. E kérdés ma is a közigazgatási tudományok, a kormányzati programok központi kérdése, mert teljes értékű megoldást még ma sem sikerült kialakítani.

A közigazgatási reform nagy kérdései közé tartozott és tartozik ma is a közigazgatás területi struktúrájának alakítása és fejlesztése. Magyary szellemi hagyatékának legértékesebb részei közé tartozik az a gondolat, hogy helyes tudományos válasz csak multidiszciplináris keretekben adható. E hagyomány tovább él jelenünkben is, és remélhető, hogy a területi struktúra fejlesztésében elkerülhetjük az egyoldalúságot. Magyary területi reformjavaslatai a felszabadulás után is mindaddig hatottak, amíg a magyar társadalom társadalmi-gazdasági települési viszonyai nem alakultak át.

Magyary a dekoncentrált területi igazgatási szervek radikális átalakítását javasolta, szükségesnek tartotta a megyei, járási beosztás jelentős korrekcióját is. Az intézet tanulmányait értékelve az a meggyőződésünk alakult ki, hogy az általános közigazgatási (megyei, járási) keretek radikálisabb átalakítását is szükségesnek tartotta volna. Minden bizonnyal tartott egy ilyen irányú javaslat közfelháborodást keltő hatásával, és ezért nem fogalmazódott meg konkrét konstrukciós reformjavaslat. E körben rendkívül jelentős az a javaslat, hogy a területi struktúrát egységesíteni kell, az állami és önkormányzati igazgatás nem lehet két különálló test, és nem lehet különböző területi egységek rendszere sem. Ez az elv a mai közigazgatásban megvalósult, és a gondolat időszerűségét bizonyítja. Részletes javaslatokat dolgozott ki a tanyakérdés rendezésére, Nagy-Budapest közigazgatási kialakítására és a Balaton-part közigazgatási vonatkozásainak rendezésére. Megállapítható, hogy a „Nagy-Budapestre” vonatkozó rendezési tervét vették lényegében alapul 1950-ben Budapest közigazgatási rendezésében. Igen jelentős ösztönzést adtak a Balaton-part rendezésére vonatkozó reformjavaslatok is a Balaton-part ma is élő közigazgatási problémáinak a megoldásához.

Magyary közigazgatás-tudományi kutatásában legértékesebbnek tekintem a közigazgatásnak, mint igazgatási tevékenységnek, mint szakigazgatásnak a vizsgálatát, Magyary szóhasználatával élve a „modern irodaüzem” kialakítását. Megkockáztatom azt a véleményt is, hogy Magyarországon paradox módon, a világtól eltérően a közigazgatási kutatások előbbre tartottak a vállalati igazgatás tudományos kutatásától, jóllehet a múltban – és részben ma is – a közigazgatás jó esetben évtizedes késéssel követi a vállalati igazgatásban már bevált igazgatási technika, technológia, szervezési eljárások alkalmazását. Magyary honosította meg az ügymenetvizsgálatokat, amelyek ma is széleskörűen kerülnek alkalmazásra, szorgalmazta a korszerű igazgatótechnika megvalósulását, az ügyviteli rendszer reformját, a tudományos alapon kialakított információrendszert.

Ez utóbbi kérdés különösen a közigazgatási statisztika, közigazgatási nyilvántartások szorgalmazását jelentette, és erre vonatkozó tudományosan megalapozott javaslatokkal is szolgált.

Közigazgatási reformprogramja szerves részeként értékeli a közigazgatási jog fejlesztésére irányuló javaslatokat, tudományos műveket. Már korábban utaltunk arra, hogy a Magyar Intézetben elkészült a közigazgatási eljárási kódex tervezte és e műnek hatása volt az 1957-ben megalkotott – jelentős nemzetközi elismerésben is részesült – általános eljárási törvényünkre. A közigazgatási jogvédelem tekintetében alapkérdésnek tartotta a közigazgatási bíráskodás reformját, az alsófokú közigazgatási bíróságok kiépítését. Ez azóta egész Európában általánossá vált, és mindenütt vagy a rendes bíróságok, vagy speciális közigazgatási alsó bíróságok képesek hatékony jogvédelmet nyújtani. Az élet igazolta a közigazgatási jog kodifikációjára, a Hatályos Jogszabályok Gyűjteményének kiadására vonatkozó javaslatait. Ez is nemcsak hazánkban, hanem egész Európában elfogadott követelmény a közigazgatási jog rendezésében, a közigazgatási jog megismerésében. A jog inflációja azonban ma is fenyegető nagy veszély, ennek leküzdésére már új megoldások szükségesek.

A közigazgatási reformprogram tudományos kialakításának metodikája ma is irányadónak tekinthető. Közigazgatási reformprogram, vagy pedig akár csak a közigazgatás egy-egy szegmentumának radikális átalakítása csak akkor lehetséges, ha a közigazgatás összes vonatkozásait értékeli, ha valamennyi kompetens tudományos diszciplína részt vesz a program kidolgozásában. A tudományosan megalapozott program egzakt tudományos módszerek nélkül nem számíthat sikerre, ötletek, tetszetős gondolatok – még befogadásra kész társadalmi közegben is – csak a reformgondolat lejárására lehetnek alkalmasak.

Magyart közigazgatási reformjavaslatai hivatalos elutasítása sem tartotta vissza attól, hogy gyakorlati kísérletekkel igazolja a kutatások következtetéseit. A tatai mintajárás ma is példának tekinthető gyakorlati közigazgatási kísérlete ezt jól bizonyítja. De ilyennek tekinthető a szociális vármegye kialakításának kísérlete is. A közigazgatási kísérletek szükségességét az eltelt időszak bizonyította, eredményes tudományos kutatások, de közigazgatási reform sem képzelhető el e nélkül.

* * *

Magyary Zoltán életműve tudományos örökségünk része, jelen volt a mához vezető úton és hatással van a mai tudományos gondolkodásunkra is. Örökségéhez az a gondolat is hozzátartozik, hogy a közigazgatás tudományos kutatásában sem nélkülözhetők a független szellemi intézmények, de a sikerhez szükség van a *mi tudományunkban* a kormányzat elfogadó készségére is.

MAGYARY ZOLTÁN TATAI TEVÉKENYSÉGE

DR. KISS ISTVÁN

Magyary Zoltán gazdag életművének egyik elméleti és gyakorlati szempontokból egyaránt számottevő láncszeme – az élete utolsó évtizedét jórésztben kitöltő – tatai tevékenysége volt. Varsói előadásával, valamint egyetemi tankönyvével ugyan más vonatkozásokban is ezalatt az idő alatt tette fel az i betűre a pontot. Tevékenységének jelentős részét képezte a Tatával és környékével való törődés. Ennek a bemutatása során foglalkozni kívánok tevékenységének – motívációival, kezdő lépéseivel, konkrét célkitűzéseivel és a rendelkezésére álló eszközökkel, valamint annak a diagnózisra, a helyzetfeltárássra, illetve a terápiára vagyis a helyzetjavításra irányuló elemeivel, végül annak továbbfejlődésével, illetve következményeivel.

A tatai születésű Magyary Zoltán – édesatyja hivatása miatt elemi és középiskoláit Budapesten végezte. Így sem gyermek- és ifjúkori élmények, benyomások és barátságok, sem pedig különösebb rokon kapcsolatok nem fűzték Tatához. Édesanyja tatai lány volt ugyan, de tatai rokonairól nemhogy nekem, de még felesége ma is élő hozzátartozóinak, jelesül nővérének és unokahúgának sem tett említést. Feltehetően azért, mert ilyenek nem voltak. Így tatai tevékenységének indítékait a szülőföld mellett más körülmények közrejátszásában kell keresnünk.

Mindenekelőtt abban, hogy élete fő céljának a magyar közigazgatás korszerűsítését tekintette.

Ez vezette a magyar tudománypolitika és felsőoktatás fejlesztésének a során ugyanúgy, mint racionalizálási kormánybiztosi és egyetemi tanári működésében. A közigazgatásról felülről (a kormányfő szempontjából) történő vizsgálódásai során kialakított korszerűsítési javaslatok – hatalmi pozíciókat a legkisebb rezdüléstől is féltő tényezők ellenállása miatt – azonban nem kerültek elfogadásra. Így céljainak megvalósítására szükségszerűen új utakat kellett keresnie.

Ebben közrejátszott az is, hogy feldolgozása szerint a tudomány nem elégedhet meg csupán a tényleges helyzet és az abból eredő problémák feltárással, esetleg különböző javaslatok megtételével, hanem közre kell működnie azok megvalósításában is.

A keresett új út, a dolog természeténél és erősen korlátozott lehetőségeinél fogva, csak módszertani jellegű lehetett. Közelebbről: egy kisebb tájegységben a közigazgatásnak alulról, az emberek oldaláról történő vizsgálata alapján elméletileg és gyakorlatilag bemutatni, hogy mit kell tenni az emberekért és szívós, kitartó munkával végrehajtott apró lépésekkel mit lehet ebből valóra is váltani. Mégpedig nem öncélként, hanem úgy, hogy ez másutt is követhető és megvalósítható mintául szolgálhasson.

Bizonyos mértékig hatott egy ilyen új út keresésére az akkortájt kibontakozó falukutató mozgalom is. A pozitívumok mellett azonban hiányolta,

hogy a falukutatók csak egy-egy faluval és azzal is a közigazgatás nélkül foglalkoznak. Szerinte pedig a magyar problémák széles körű feltárásához nem elegendő egy-egy falu, hanem legalább egy kisváros által összefogott, több faluból álló tájegység, vagyis egy járás egészének és összes községeinek az ottani közigazgatással együtt történő vizsgálatára van szükség.

A Tatai járás kiválasztásában feltétlenül szerepet játszottak annak változatos természeti-, gazdasági- és településföldrajzi adottságai is.

Volt itt jól és rosszul kezelt nagybirtok, bányavidék, gazdag és szegény falu, változatos demográfiai összetétel stb. Ezért itt a közigazgatással szembeni kihívások úgyszólván mindegyike tanulmányozható volt. Mindehhez járult a Budapesthez való viszonylagos közelség mellett még az is, hogy a közigazgatás helyi vezetőiben, elsősorban REVICZKY István főszolgabíróban a célkitűzéseit megértő, vele együttműködni kész partnerre talált.

Nem kizárt az sem, hogy – tekintettel a tatai választókerületre – politikai ambíciók is vezették. Bár korántsem volt politikus alkat, különösen nem a szó napi – és pártpolitikai értelmében véve.

Már csak azért sem, mert szeretett a hatalmasok „tyúkszemére” lépni. Egyébként egyetlen pártnak sem volt a tagja és így csak pártoktól független jelöltként léphetett volna fel.

Nem tudom pontosítani, hogy mikor határozta el magát arra, hogy a közigazgatás fejlesztésének új útját a tatai medencében kezdje el és járja végig haláláig. Lehet, hogy már 1933-ban, amikor támogatta a Csongrád megyei város közigazgatásáról készítenő ténymegállapító tanulmányom gondolatát. Ez tekinthető ui. a tatai vizsgálatok próbamunkájának. Lehet azonban az is, hogy csak később. Annyi azonban bizonyos, hogy a tatai tevékenységét, a tatai Piarista Öregdiákok Budapesti Szövetségének az életrehívásával 1934-ben kezdte meg. Mégpedig nem a Tatai Piarista Gimnázium volt növendéké, hanem azon az alapon, hogy tatai születésű és a budapesti piaristáknál érettségizvén, egyben piarista diák is volt. *A Diákszövetség céljával tűzte ki – a tatai gimnázium erre alkalmas növendékeinek budapesti kollégiumi elhelyezése mellett –, hogy annak tagjai a helyi problémák megoldásában szakértelmükkel és kapcsolataikkal szülőföldjük segítségére legyenek.*

A szövetség elnökeként olyan kezdeményezésekre is módja nyílt, amelyekre más minőségben jogcímet kellett volna keresnie. A Diákszövetség eredményei között viszont nemigen akadt olyan dolog, amely nem az ő elhatározása és nemegyszer jelentős anyagi áldozatvállalása árán valósult volna meg.

A Szövetség – egy évi csendes előkészítő munka után – Magyary Zoltán beszédével, 1935. június 9-én lépett a gimnázium záróünnepélyén Tata nyilvánossága elé. Minden bizonnyal azért, mert ekkor már eredményként lehetett hivatkozni a Tatai Diákszoba megnyitására és működésére, helytörténeti tanulmányok megíratására az elindítására, valamint – a városrendezés és városfejlesztés kiindulópontjaként – Tata és Tőváros 1:5000 léptékű térképének elkészíttetésére.

A közigazgatás korszerűsítésének általa választott új útja így a Tatai járás közigazgatási mintajárássá való alakítása lett. Olyan járássá, amelyben a közigazgatásnak nincs adóssága az emberekkel, a közönségével szemben. Ennek a célkitűzésnek a tudományos, gyakorlati és konkrét tatai vonatkozásai az alábbiakkal jellemezhetőek.

A tudományos cél egy olyan metodika kidolgozása volt, amelynek segítségével – a közigazgatást teljes környezetével együtt vizsgálva – bármely más járásban megállapítható, hogy a közigazgatás milyen feladatok megoldásával adós a közönségével szemben.

A gyakorlati közigazgatáspolitikai cél annak az élő példával történő bemutatása volt, hogy az adott lehetőségek korlátai között mit lehet ezekből a feladatokból apró lépésekkel megoldani. Mert ha ez „egy járásban sikerül, akkor már van minta a XX. századi magyar közigazgatás számára”. Célkitűzéseieri ui. nem pártpolitikai eszközökkel, hanem szellemi munkával küzdött. Felfogása szerint ui. a „konzervativizmus csak akkor éri el célját, ha nem a meglévő állapotok és pozíciók fenntartására, hanem arra törekszik, hogy a közállapotokat mindig akként fejlessze, hogy az emberek tömegéről feltehesse, hogy azokhoz kritikus helyzetekben is józanul és önérdékből is ragaszkodhatik”.

Konkrét tatai célként pedig – az elért eredményeken felül – a mintajárási jelleggel növelni akarta Tata jelentőségét. Az ehhez kapcsolódó közigazgatási táborok, bemutatók révén megjelenő szakmai turizmussal pedig a város idegenforgalmi vonzerejét és fogadóképességét kívánta fejleszteni. Beszélgetéseink alkalmával több ízben is kifejezte abbéli reményét, hogy egy-két évtized múltával a hivatalos statisztikai adatokból az tűnik majd ki, hogy a Tatai járásban történt valami. Erre egyébként a tevékenység alapját képező tény-megállapító tanulmány későbbi megismétlésével maga is fel akarta hívni a figyelmet.

Céljai megvalósításához szükséges *eszközei* elég korlátozottak voltak. Törekvéseit a Belügyminisztérium ugyan tűrte, de nem támogatta.

Némi segítséget kapott a kultuszminisztériumtól részint az én beosztásommal, részint pedig tudománypolitikai célok támogatása címén adott egyébként nem túl nagy összegekkel. Így a helyzetfeltáró munkálatokhoz és azok eredményeinek a közzétételéhez saját magának kellett összeköttetései és kapcsolatai révén megszerezni a szükséges fedezetet. Jó kapcsolatai voltak a tatai kötet kiadását is támogató fővárossal is. Az ilyen támogatásokat tanulmányokkal és szakvéleményekkel viszonzta. Kitűnő szervező- és rábeszélő képességével vette rá a különböző főhatóságok és egyéb szervek vezetőit arra, hogy fejlesztési elképzeléseik egy részét Tatán és környékén valósítsák meg. Nemegyszer saját anyagi eszközeit vette igénybe. Míg egyik tanártársa dékánása jövedelméből bérházat vásárolt Budapesten, ő a magáét – a Tatai járás tönkrement bakhátas útjainak pótlásán kívül – többnyire diákszövetségi adományként – jórészt Tatára fordította. Így hozatta helyre és látta el toronyórával és emléktáblával az Országgyűlés téri Haranglábat. A múzeum

számos darabját is egyéni forrásaiból szerezte be. Erre tanúként is jelentkezhetem, mert néhány tárgyat az ő költségére én vásároltam meg.

Tevékenységének a *diagnózisra illetve terápiára* való szétválasztásánál nem annyira kronológiai, mint inkább logikai megfontolások vezették. Igaz ugyan a harmincas évek második fele inkább a diagnózis, a negyvenes évek pedig jobbra a terápia jegyében teltek el.

Kívülről is érzékelhető tatai tevékenysége – a Komárom- Esztergom Vármegyei Hírlap 1935. évi nov. 7-i 45. számban közzétett „Mit kell tennünk Tata-Tővárosért” című cikkével kezdődött. Ebben foglalta össze tatai nyaralása alatti megfigyeléseinek summáját, a helyi idegenforgalom fejlesztéséről, a végrehajtandó városrendezési feladatokról és az azok megvalósításához szükséges teendőkről. Ez utóbbiak központjába állítva a két község egyesítése után – Tata első városfejlesztési programjának tekinthető – „Mi lesz Tata-Tővárosból?” című röpiratában jelentősen kibővítve fejtette ki, amelyben többek között már a mintajárás gondolatát is felvetette.

Helyzetfeltáró tevékenységének gerincét „A KÖZIGAZGATÁS ÉS AZ EM-BEREK” címmel 1939-ben megjelent és a Tatai járás közigazgatásáról szóló ténymegállapító tanulmány képezi. Ennek az értékelését személyes okokból mellőzve, csak létrejöttének körülményeivel és főbb megállapításaival foglalkozom.

A vizsgálatok előmunkálataik a csongrádi ténymegállapító tanulmányom 1935. évi megjelenését követően indultak meg.

Magyary Zoltán ez idő tájt közölte velem, hogy Szegedről Budapestre helyeztetve beosztat az intézetbe, ahol közre kell működnöm egy, a Tatai járás közigazgatását a környezetével együtt tárgyaló ténymegállapító tanulmány megírásában. Rövid előzetes terepszemle után került sor az adatfelvétel forgatókönyvének és segédleteinek az elkészítésére, a munkatársak kiválasztására és tájékoztatására, valamint egyes adatok előzetes beszerzésére. Ezt követte a munkatársak bemutatásával a vizsgálatok beindítása egy 1934 augusztusában REVICZKY István elnökletével tartott jegyzői értekezlet. A kb. egy hónapig tartó adatgyűjtés után kezdődött meg a feldolgozás. Ez a szükséges adatkiegészítésekkel együtt folytatódott 1937-ben, mégpedig egyes munkarészeknek a Magyar Közigazgatástudományi Intézet munkaközösségében történt megvitatásával. 1938 jobbra a zárójelentés összeállításának, 1939 pedig a sajtó alá rendezés és a nyomdai munkák, majd pedig a megjelenés éve volt.

A 337 oldalas és 130 melléklettel illusztrált kötet, melynek BEVEZETÉSÉT és BEFEJEZÉSÉT MAGYARY Zoltán írta, szervezett csoportmunka eredményeként mutatta be a közigazgatás alapjait, illetve annak akkori állapotát. A közigazgatás területi, történeti és jogi alapjainak bemutatása mellett rendkívül részletesen tárgyalta a járás népességének adottságait, annak települését, az álló népességet, a népmozgalmat, majd a népesség társadalmi és egészségügyi, illetőleg gazdasági helyzetét. Ezt követően elemezte az összefüggések feltárásával a közigazgatás szervezetét, működését és költségeit,

mégpedig nemcsak a járás egészére, hanem a községek mindegyikére kiterjedően.

Az egyes témák feltárása során részben közvetve, ti. az elérhető KSH ősanyagok stb. alapján, illetve közvetlenül, vagyis saját teljeskörű, esetleg reprezentatív felvételekkel történt az egyes személyek, családok, üzemek számbavétele.

A közigazgatás szervezetének, működésének és költségeinek a tekintetében pedig szintén a legapróbb részletekre kiterjedő, de mégis áttekinthető képet adott.

Ennek során ELEK Péter az egyes gazdaságok nagysága és állatállománya alapján, akkor egészen új szemlélettel és módszerekkel tisztázta a parasztság tényleges egzisztenciális tagozódását, majd munkatársaival 1:15 000 léptékben úgyszólván parcella mélységig tárta fel a szántóföldi növénytermesztés intenzitását. Fél Edit a főzőkanálig és a seprőig lemenően állította össze a nagygazdától a kommenciós cselédig hat reprezentatív kiválasztott kocsi parasztcsalád teljes eszközeit. Hilscher Rezső közel 500 család felmérésével állapította meg a bányászok helyzetét. Nyári András 10 000 elemi iskolás gyermek adatai alapján vizsgálta azok környezetegészségügyi és táplálkozási viszonyait. Ezen túlmenően egy kivételével a járás minden uradalmában személyesen tájékozódott a gazdasági cselédek környezetegészségügyi és lakásvizonyairól. Építési telkenként került felmérésre Tata- Tóvároson és a négy bányászközségben a beépítési mód. Jómagam egyetemi hallgató munkatársaim bevonásával állítottam össze a járás állami és önkormányzati igazgatásában közreműködő, kereken 2000 fő szervezési és állománytáblázatát. Személyenként vettük számba a községek demográfiai összetételével való egybevetés végett a községi képviselőtestületek tagjait és a községi alkalmazottakat. A járás egészének és a községeinek, valamint a Mák Rt. tatabányai üzeleinek minden részletre kiterjedő szervezeti diagramjának az elkészítése mellett a postakönyvek alapján teljes részletességgel mértük fel a közigazgatás egyes szervei egymásközi és a lakosság felé irányuló iratkapcsolatait. Az így nyert rendkívül gazdag tartalmú áttekintésből Magyary a következő *főbb megállapításokat* szűrte le.

1. A járás alkalmasnak bizonyult a kiválasztásra. Mivel a közigazgatást érintő tények és benyomások a fennálló rendszer jó végrehajtására utalnak, nem lehet azok érvényességét azzal kétségbevonni, hogy a tanulmányozott közigazgatási rendszer jó, csak a helyi végrehajtás rossz és hiányos. Ennélfogva a tapasztalt hibák és mulasztások elsősorban a közigazgatás rendszerének egészét és nem annak helyi végrehajtását terhelik.

2. A nagybirtok és a nagytóke befolyása – párosulva a nyers virilizmussal – hátráltatja a községek fejlődését. A helyi hatalmasságokkal szemben a közigazgatás helyi szervei – magukra hagyatva – tehetetlenek.

3. Az emberek általában azt várják a közigazgatástól, hogy törődjék velük, élje be magát a helyzetükbe és észlelje, hogy milyen módon és eszközzel le-

hetne azon messzemenően változtatni és hárítsa el a javítás akadályait, teremtsen elő feltételeit.

4. Az önkormányzatok hivatása a különböző szakigazgatási ágakkal szemben – amelyek az embereket csak a maguk sajátos szemszögéből nézik és kezelik – a működési területükön élő emberek érdekeinek képviselője, mégpedig általánosan és nem egy-egy kiragadott szempont szerint.

5. A közigazgatás legtöbb adóssága – amint ez a különböző községek helyzetének egybevetéséből kitűnik – a falvak népeivel, a parasztsággal, a mezőgazdasági lakossággal szemben áll fenn és így elsősorban ennek a helyzetén kell segíteni.

Az oldalhajításnak tekinthető Fél Edit által írt Kocs 1936 c. néprajzi monográfián kívül egyéb helyzetfeltárások részben Tata művészettörténeti szerepével, részben pedig a terápia fő célkitűzéséhez a mezőgazdaság fejlesztésének a folyamatához kapcsolódnak.

Így ezeket célszerűbbnek látszik a vonatkozó helyzetjavítási tevékenységek, a szorosabban vett közigazgatási, továbbá csak a Tatát érintő, illetve a mezőgazdasági vonatkozásban tárgyalni.

A közigazgatás fejlesztésére irányuló tevékenység kiindulópontjaként Tata és Tóváros egyesítésével indította meg az utat a további tervszerű fejlesztések előtt. A már korábban felvetett, de a hitbizomány ellenállása miatt sokáig húzódó egyesítéshez végül is Magyarinak sikerült egy kínálkozó lehetőség kiaknázásával 1938. július hó 1-jei hatállyal megszereznie az akkori belügyminiszter hozzájárulását. Ezt követte Bokod községnek a járáshoz való csatolása és egyes községi hivatalok megfelelőbb elhelyezése. A járás – a volt tóvárosi községháza szülőotthonnal kiegészített egészségházzá való átalakításával, valamint a községekben létesített jó ivóvízű ún. zöldkeresztes kutakkal és a gondozónői hálózat kiépítésével – bekapcsolódott a zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatba. A bekötő utak hálózatának minden községre való kiterjesztése mellett kiépült a Tarján-Felsőgalla út is. Egy-két kivétellel minden községbe eljutott a villany. A jegyzői irodákat pedig az intézet látta el 1:25 000 léptékű térképekkel és közigazgatási adattárakkal. Egyes községekben sor került – főiskolai munkatáborok révén – a vízműsások megkötésére és a forráskörnyék rendezésére.

Az elsősorban Tatát érintő főbb eredmények közé tartozik a város fejlődését gátló uradalmi béklyók első áttörése a mai Vöröshadsereg útjának kiépítésével az első városrendezési terv elkészíttetése. A város idegenforgalmi fogadóképességét növelte az 50 ágyas diákszálló. Az idegenforgalmi vonzóerőt pedig a plébánia templom előtti tér rendezése, a Kossuth tér rendezésének megindítása. Az Országgyűlés téri Harangláb és egyes köztéri szobrok helyreállítása és újak felállítása. Utoljára, de nem utolsósorban igen jelentős ebben a tekintetben – felesleges ötletének megvalósításaként – a piarista rendházban a tatai múzeum felállítása és gyűjteményének állandó gyarapítása.

Ide tartozik különböző tanulmányok elkészíttetése és kiadása a múzeumról, a tatai majolika történetéről és Tata barokk kori emlékeiről.

Azzal a megállapításával összefüggésben, hogy a közigazgatás legtöbb adóssága a mezőgazdasági népességgel szemben áll fenn, tevékenységének jelentős részét tette ki – nemcsak Tatát, de a medence egészét is meghaladó keretekben – a *mezőgazdaság*, közelebbről a kispárizsi gazdaságok *fejlődésének az előmozdítása*.

Első lépései ebben a tekintetben is a további teendők alapjainak a megteremtésére irányultak. Így a helyzetfeltárás elmélyítése érdekében 1939-ben Csiky János és munkatársai által készített 1:25 000 léptékű falitérképet, hogy a növénytermesztés irányait a talaj fizikai és kémiai szerkezetének az ismeretében lehessen meghatározni. A földbirtokpolitikai intézkedések megalapozása érdekében az egyes községek birtokviszonyait és a mezőgazdasági népesség egzisztenciális tagozódását egybevetette. Ezt követte a mezőgazdasági szakismeretek kibővítésének érdekében Tatán a téli gazdasági szakiskola felállítása és ugyanott a gazdaközönségtől távolabb eső önálló gazdasági népiskola közelebb vitele növendékeihez.

A parasztsággal való kapcsolat megteremtése érdekében karolta fel Márkus Jenő tatai református lelkipásztor gondolatát a Tatai Népfőiskoláról és tette azt energiájával és szervezőkészségével azzá, amivé az aránylag rövid idő alatt kifejlődött. A megalapozó intézkedésekhez tartozik még Tatán és Bánhidán éghajlatvizsgáló, és a járás minden községében, összesen 26 csapadékmérő állomás felállítása.

A terápia, vagyis a helyzetjavítási tevékenység szervezeti keretként jött létre – a vezetésükre külön kiképzett volt népfőiskolások közreműködésével – a Komárom Vármegyei Közjóléti és Gazdasági Szövetkezet talajjavító és növénytermesztési kísérletező körzetei, mégpedig nemcsak a tatai medencében, hanem a megye Gesztési és a Duna-parti járásaiban is. A körzetek lépésről lépésre haladva első évben – a talajtérkép segítségével kiválasztott parcellákon – kombinált műtrágyázási és vetőmagkiválasztási kísérletekkel állapították meg, hogy a helyi adottságoknak milyen vetőmag és műtrágyázási mód felel meg a legjobban. A következő évben került sor a körzeti taggazdák földjein a kísérleti eredményeknek a köztermelésbe való bevitelére. A módszer helyességét – ellenőrző kísérletekkel igazoltan – 50–100%-os termeléstöbbletek bizonyították. Ennek hatására a következő években már a falvak többi gazdája is követték a taggazdákat. A kísérletek költségeit egyébként a szövetkezet előlegezte, amit a taggazdák az elért termeléstöbbletek egy bizonyos hányadával térítettek vissza. A körzetek munkája később állattenyésztési kísérletekkel is bővült és a mezőgazdasági gépakció keretében közös mezőgazdasági gépállomány is kezdett kialakulni. A szövetkezet ezen felül a megye egészére kiterjedő kis- és nagyállat, házépítési, háziipari akcióval igyekezett a falusi lakosság helyzetén javítani. Nemegyszer igen jelentős mértékben, mert a háziipari termékek értékesítését is megszervezte.

További fejlődést jelentett a Hangya szövetkezeti központtal együtt szövetkezeti mintajárás kialakítása a Tatai és a Gesztési járásokban. A Hangya állandó otthont és anyagi bázist adott a népfőiskoláknak. Baromfikeltető álló-

mást létesített. Új szövetkezeteket, terménybegyűjtő állomásokat, őstermelő és gépcsoportokat, gazdaköröket stb. szervezett.

Az itteni eredményeknek országos kiterjesztését csak megfelelő ténymegállapításokra alapozva lehetett volna csak megkísérelni. Ebbe a helyzetfeltáró, illetve programadó tevékenységébe tartozik az általa szerkesztett KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNY folyóirat 1942. évi 3-4. számaként megjelent ún. mezőgazdasági szám. Ebben fejtette ki földműveléspolitikai elgondolásait. Munkatársai pedig áttekintést adtak a mezőgazdaság 1935. évi helyzetéről, az ország tagosítási szükségletéről, a mezőgazdasági ténymegállapítás és tervezés módszeréről, a mezőgazdasági közigazgatás átszervezéséről stb. Ezenkívül több önálló kiadványban is tárgyalta a mezőgazdaság egyes kérdéseit. Így Magyarország mezőgazdasági politikájának alapvetéseként Reichenbach Bélával együtt a szántóföldi növénytermesztés és állattenyésztés üzemi tájainak az elhatárolását, melynek munkáját az intézetében Elek Péter végezte.

Intézeti kiadványként dolgoztatta ki munkatársaival a mezőgazdasági munkergazdálkodás, valamint a közigazgatás segédleteinek szánt mezőgazdasági üzemfű és zömmel a mezőgazdaság áttekintésére irányuló közigazgatási adattárak kérdéseit. Mindezek továbbvitelét és alkalmazását azonban megakadályozta a háború és a halála.

Tata tevékenységének ma is élő folytatásának tekinthetők a környezetvédelmi modellterületi törekvések is. Ezek hajszálygyökerei ui. Körössy József fáradhatatlan, a kérdést újból és újból felvető, több évtizedes szívós munkáján keresztül Magyary Zoltán itteni tevékenységéig nyúlnak vissza. Ugyanez a tevékenység eredményezte azt is, hogy a hetvenes években a térség közigazgatási modellterületi jelentősége is újból a felszínre került. Tanszéki jogutódja, az ELTE Államigazgatási-Jogi Tanszékének vezetője Berényi Sándor adta ki ui. a „Közigazgatás és az urbanizáció”, a tatai medence városi tájja alakulása, valamint a „Városkörnyéki igazgatás városi tájban” c. köteteket.

Magyary Zoltán életében célkitűzései – a háborús események és halála miatt – csak kisebb mértékben váltak valóra.

MAGYARY A KULTÚRPOLITIKA SZOLGÁLATÁBAN

SZANISZLÓ JÓZSEF

A centenárium többnyire bensőséges rendezvény, mert néhány résztvevője még személyes élmények alapján szólhat annak alanyáról, tárgyáról, más szavakkal arról, akiért a harang szól. Olykor éppen ez a személyes kötődés ad tartalmat mondanivalójuknak, jogosultságot szereplésüknek. Ez a megállapítás adott esetben személyemre vonatkoztatva mindenképpen helytálló, ami biztosan kicsendül a rövidre fogott – a Magyary-életmű *egyetlen* elemét reflektorfénybe állító – korreferátumból is.

Egy évtizeddel ezelőtt, 1977-ben ünnepelte az ELTE Államigazgatásjogi Tanszéke, ennek a rendezvénynek egyik szervezője, fennállásának 200 éves évfordulóját. Két évszázados történelmét erre az ünnepélyes évfordulóra feltáró három kötetes munkám egy teljes kötetét – a legterjedelmesebbet – Magyary Zoltán munkássága ismertetésének szenteltem.

Nem véletlenül Magyary Zoltán és az általa létrehozott tudományos műhely: a Magyary-iskola ugyanis – mint ahogyan azt egyik marxista értékelője: Szemmel Lajos pécsi professzor találóan megállapította – többet tett a közigazgatástudományért, maradandóbbat alkotott annak területén, mint Magyarot megelőzően 150 év alatt 16 tanszéki elődje és ezt a tudományt más egyetemeinken és főiskoláinkon akadémiákon képviselő tudósok együttesen. Aláhúzza és mintegy a jövőbe vetíti Szamel summás értékelését az egykori Magyary-tanszéken ma működő másik marxista professzor: Madarász Tibor, aki a Komárom Megyei Környezet- és Természetvédelmi Társulás jubileumára írt veretes – a közeljövőben publikálásra kerülő – tanulmányában akként fogalmaz, hogy „Magyary Zoltánt mind a mai napig a magyar államigazgatástudomány legnagyobb hatású alakjaként tarthatjuk számon.

Tudományos teljesítményének értéke az idők múlásával nem csökken, sőt napjainkban az életműve iránti érdeklődés is még csak növekszik.

A kötet Magyary Zoltán tatai, illetőleg Komárom megyei munkástevékenysége igen részletes ismertetésével zártam. Megemlékeztem azonban e kötetben a helybeli köztisztviselőkről is, akik ezt a munkásságot annak idején nemcsak lehetővé tették, hanem határozottan támogatták is, közülük is kiemelten Reviczky Istvánról, a Tatai járás akkori főszolgabírájáról, illetőleg Komárom vármegye alispánjáról, akit ez utóbbi minőségben már szolgálati főnökként is tisztelhettem. Az ő közreműködése nélkül ugyanis nem született volna meg az egykori tatai *mintajárás*, illetőleg rövidre rá a *szociális vármegye*, ahogyan Komárom megyét annak idején emlegették.

Csak közbevetőleg jegyzem meg, de annál nagyobb hangsúllyal, hogy a tudománynak és gyakorlatnak az ilyenfajta gyümölcsöző együttműködése három évtizeddel később megismétlődött, amikor Berényi Sándor professzor – Magyary, időrendben második tanszéki utóda – és dr. Nagy Sándor, Tata város vb. titkára, illetőleg dr. Varga Gyula, Tata akkori tanácselnöke – ma Ko-

márom megye tanácselnöke – a Magyarytól, Reviczkytól kitaposott ösvényen haladva fejlesztették tovább az elmélet és gyakorlat kapcsolatát, aminek végül az lett az eredménye, hogy a tatai medencét ma „*magyar közigazgatási modellként*” is szokás emlegetni.

A tanszéktörténeti kötet utolsó sorai eredeti kéziratomban komoly szemrehányást tartalmaztak Tatával szemben felhánytorgatván, hogy mind ez ideig, azaz 1977-ig mit sem tett talán egyik legnagyobb fia emlékének ápolása érdekében az a Tata, amelyik legtöbbet Magyar Zoltánnak köszönhet egykori városi rangja visszaszerzése és ígéretes városi jövője megalapozása tekintetében.

A nyomdába adás előtt azonban kihúztam a kéziratból a szemrehányó sorokat.

Ez volt könnyen számba vehető értelmes tetteimnek az egyike. Ha ugyanis ezt nem teszem, most szégyenkezve állhatnék Tata város sok elemből összeállt, de azt az egységes szándékot dokumentáló képviselte előtt, hogy születésének 100 éves évfordulója alkalmából méltóan tisztelegjen a várost és az egykori járást, majd az egész megyét a közigazgatási ismeretlenség homályából kiemelő, a tatai medencéből közigazgatási modellt formáló – pontosabban annak körvonalait kifaragó – Magyar Zoltán és tevékenysége előtt.

A még élő Magyar-tanítványok közül nyilván nem az egyetlen vagyok, aki Tatának ezt az immár valóra vált szándékát igen nagyra értékeli és meghajtja fejét a tetté vált akarat előtt.

Sajnos kevesen élünk már, akik oly szerencsések vagyunk, hogy Magyar Zoltán tanítványainak és munkatársainak vallhatjuk magunkat, akiknek ekként megadatott, hogy *személyes kapcsolatok* formálta benyomások alapján tekinthetnek néhai professzorukra, mondhatnak véleményt a tudósról, az emberről, a főnökről, tiszta szándékairól, mocsoktalan múltjáról, a magyarság sorsának jobbítása érdekében vívott küzdelmeiről, nagyívű pályafutásáról.

Nem így ennek a centenáriumnak tatai rendezői, a Magyar-életmű, a Magyar-arckép bronzba álmódói. Ők nem rendelkeznek már professzorunkat illető személyes tapasztalatokkal, nem állnak energiát, cselekvési készséget, céltudatosságot, meg nem alkuvást sugárzó egyéniségének személyes varázsa alatt, s amit tudnak városunk nagy szülöttéről, nemzeti és helyi értékeket maradandósággal képviselő szellemi és tárgyi alkotásairól, ezt az ismeretanyagot hangyaszorgalommal, irigylésre méltó kitartással személyes kapcsolatoktól elvonatkoztatva – kizárólag nemes értelmű lokálpatriotizmustól fűtve – maguk gyűjtötték össze. Eljárásuk, kitartásuk, tettük méltó a Magyarytól megálmodott – települési modellnek is szánt – Tata városához, a város ügyeinek mai intézőihez.

Elégé köztudott, legalábbis szűkebb szakmai körökben, hogy Magyar olyan közigazgatásért harcolt, amelyik nem adósa az embernek. Nem rajta múlt, hogy ennek megvalósítása nem sikerült. Viszont az már Tatán múltott, hogy Magyarval szemben fennállott adósságát lerója. Én magam részéről úgy ítélem meg, hogy a mai nappal ez az adósság teljes egészében törlesztést

nyert. Elismerés illesse mindazokat, akik ezen fáradoztak. Tata ezzel nemcsak Magyaryt, hanem önmagát is megtisztelte.

Tata a centenárium megrendezésével – amelybe a Magyaryt már csak a történelmi tények erejénél fogva magáénak valló ELTE Államigazgatásjogi Tanszéke is bekapcsolódott – az itt elhangzott előadások, korreferátumok szándékolt megjelentetésével, nem utolsósorban azonban a Magyar emlékmű felállításával városa szülöttének, a várost és környékét közigazgatási modellé formáló, a közigazgatástudomány nemzetközi hírvélművelőjének: a tudósnek állított maradandó emléket.

Engedtesse meg nekem, hogy ennek az emlékműnek a talapzatára én is elhelyezzek egy kizárólag személyes emlékekből fűzött árvalányhaj koszorút.

Ezt a koszorút nem a tanítvány hozza.

Az ui. már lerótta háláját.

Az utolsó másfél évtizedben napvilágot látott – mestere szellemi és tárgyi hagyatékát feltáró, rendező – publikációval, szűkebb körökben közkezen forgó kézirataival, itt- ott elhangzott előadásaival, felszólalásaival, szélesre tárta az utat további tudományos bűvárművek előtt arra illetékesek számára olyan mértékben, amilyenben az a tudományos élet periferiáján tevékenykedő egyszerű közkatona lehetőségében állott.

Itt már egészen másról van szó.

Jelképesen az emlékmű talapzatára kerülő csokor a nagykőrösi tanyavilág egyik meztelbas zsellérgyerekének – sok más meztelbas társa nevében is – történő főhajtása.

Tisztelgés, még hozzá a tanyasi gyerekek megkésett tisztelgése és hálájuk kifejezése az akkor még számukra ismeretlen jötevőjük, egyben a magyar *kultúrpolitika* eddig elég méltatlanul homályban hagyott névtelen hőse, szürke eminenciása: Magyar Zoltán előtt.

Olyasféle gesztus ez, mint a kalaplevétel az ismeretlen katona emlékműve előtt.

Tizennégy évre korlátozódó egyetemi tanárkodása előtt ugyanis Magyar 20 esztendőn át – 1910–1930 között – az akkori vallás és közoktatásügyi minisztériumban tevékenykedett. E hosszú idő alatt a tárca minden szakmai ügyosztályán dolgozott, az első 10 évben beosztottként, a másodikban ügyosztály- vagy főosztályvezetőként. Ebből következően az első tíz évben az akkori magyar kultúrpolitika-tudománypolitika egész területéről hangyaszorgalommal összegyűjtött óriási ismeretanyagot alkalma volt a második évtizedben különféle vezető beosztásokban hasznosan gyümölcsöztetnie.

Ennek a második tíz évnek – az 1920–1930 közé eső éveknek – kultúrpolitikáját dr. KLEBELSBERG Kunó, akkori kultuszminiszter nevével szokás fémjelezni, mert csak kevesen tudják, hogy annak kigondolása, *konceptióvá formálása*, kivitelezése tekintélyes részben – nem mindenben – e kultúrpolitika *szürke eminenciásának*, a nagyhírvé kultuszminiszter árnyékában tevékenykedő Magyar Zoltánnak a nevéhez fűződik.

E szubjektívnek hangzó állítást a maga helyén tárgyi bizonyítékkal is alátámasztom majd.

Itt mindössze annak megemlégtetésére szorítkozom, hogy Magyarynak ezt a szerepét szinte csak a külföld ismerte fel, s megfelelő módon méltányolták is. Ennek bizonyítékául az a tény szolgálhat, hogy az Amerikai Rockefeller-Alap őt nem annyira mint tudóst, hanem mint kultúrpolitikus tudományszervezőt hívta meg vendégprofesszorként. Ez 1932-ben történt. Magyar ekkor még csak másfél esztendeje rendelkezett katedrával – ez szimbolizálta kifelé a tudóst! – s így a dolgok természeténél fogva tudósként még nem rendelkezhetett megfelelő nemzetközi reputációval ilyen megtisztelő meghíváshoz.

Tisztában vagyok azzal, hogy Klebelsberg neve a marxista kultúrpolitika megfogalmazói, irányítói, a „levitézlettnék” nevezett kapitalista kultúrpolitika elemzői fülében disszonánsan hangzik. Viselőjét e körökben ugyanis ellenforradalmárként, a szomszédos népekkel szemben hangoztatott kultúr-fölény hirdetőjeként volt szokásos az elmúlt 40 esztendő alatt emlegetni. Lásd egyebek közt az Életrajzi Lexikont vagy a hírhedtté vált Új Magyar Lexikont.

Nincsen szándékomban a klebelsbergi kultúrpolitika védelmére kelni. Ez nem az én dolgom. Különben is az a nézetem, hogy nem szorul az különösebb védelemre. Ahhoz azonban jogom van – sőt úgy érzem: kötelességem is! –, hogy ennek a kultúrpolitikának a személyemet és az egyénhez hasonló sok más személyt érintő vonatkozásairól Magyar Zoltánra tekintettel megemlékezzek.

E kultúrpolitika egészéről itt csak címszavakban szólok, hogy megadjam keretét, kitapinthatóvá tegyem fővonulatait, közöttük is erős kontúrokkal a népiskolák világát, ahonnan az árvalányhaj koszorút hoztam a Magyar-emlékmű talapzatára.

A húszas évek kultúrpolitikájának vezérlőtengelyét;

- kulturális és tudományos intézeteink *átmentésével*
- az elveszettek pótlásával
- a megmaradottak fejlesztésével
- csonkává lett országunk körül céltudatosan emelt politikai és szellemi blokk átöröztetésével
- elmaradott iskola és oktatási rendszerünk modernizálását célzó intézkedésekkel,
- *egészében* pedig – és ezen van a hangsúly! – *konceptiózussággal*: a kultúrpolitika szellemi és tárgyi elemeinek egymásba kapcsolódó, egyetlen *tudományos nagyzemet* jelentő integrációjával lehet jellemezni.

Néhány kiragadott példa a mondottakhoz.

A trianoni béke következtében felsőfokú és tudományos intézeteinek nagy része a szomszéd – akkor utódnak nevezett – államok birtokába került, így

egyebek közt a kolozsvári és pozsonyi egyetem, a selmechányai Bányászati és Erdészeti Akadémia, az ógyallai csillagvizsgáló – stb.

Ezeket a csonkaországban újjá kellett szervezni: a pozsonyi egyetemet Pécssett, a kolozsvárit Szegeden, a selmechányai Akadémiát Sopronba, az ógyallai csillagvizsgáló helyett pedig Budapesten a Sváb-hegyen újat építeni.

Sort kellett keríteni a berlini, bécsi és a római Collegium Hungaricum újjászervezésére, átalakítására, idehaza pedig Budapesten és Szegeden új kollégiumok létesítésére.

Az eddig említett – és itt időhíján nem említhető hasonló – munkálatok megszervezése, gyakorlati irányítása túlnyomó részben Magyary vállait terhelte, mint erről megbízási okmányai hitelesen tanúskodnak.

A győztes hatalmak háborús dühe, bosszúállása, a kisantant félelme a háború után valóságos politikai és szellemi blokádot vont Magyarország köré, ami elsősorban abban jutott kifejezésre, hogy nem lehettünk tagjai a Népszövetségnek, sőt még szakosított intézményeinek sem. A blokádtörésével 1925-ben Klebelsberg Magyart bízta meg.

Küldetése eredménnyel járt, mert 1926-tól kezdve Magyarország tagja a Népszövetség Párizsban székelő szakosított szervének: a Szellemi Együttműködési Bizottságnak, ahol ez időtől kezdve hazánk állandó képviselője a külügyminisztertől kapott kinevezés folytán éppen Magyary Zoltán.

Nem sorolhatom tovább a klebelsbergi kultúrpolitika fővonulatait képviselő példákat, hátralévő mondanivalómat kizárólag iskola- és oktatási rendszerünk megreformálására irányuló törekvései ismertetésére korlátozom. Igaz, én ezt tartom a legfontosabbnak. Ebben a gondolkörben bontakozik ki ugyanis legmarkánsabb körvonalakkal a klebelsbergi kultúrpolitika s az e tárgykörben alkotott törvényekkel az nagyon jól nyomon követhető.

Ezek

- az 1926. évi VII. tc. a népiskolákról,
- az 1926. évi XXIV. tc. a leányközépiskolákról és a leánykollégiumokról,
- az 1927. évi XII. tc. a polgári iskolákról,
- az 1927. évi XIII. tc. a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló külföldi ösztöndíjakról (tudós és művészképzés) és
- az 1930. évi VI. tc., mely utóbbi az Országos Természettudományi Tanács, az Országos Természettudományi Alap, valamint a budapesti és szegedi tudományegyetem matematikai és természettudományi karának megszervezéséről gondoskodik. Csak mellékesen: az utóbbiban egyetlen Nobel-díjasunk Szentgyörgyi professzor működési helyét.

Az utolsóként említett két törvény annak miniszteri indoklásával együtt teljes egészében Magyary alkotása, aki valamelyest is tisztában van a törvényalkotás korabeli mechanizmusával s követni próbálja a klebelsbergi kultúrpolitika koncepcióját, az a másik három törvényben is felfedezi Magyary keze nyomának jellemzőit, különösen a népiskola és polgári iskolai törvényekben. Ez egyébként szinte magától értetődő, hiszen Magyary a húszas

évek elején hosszabb időn át szolgált a VKM elemi iskolákkal foglalkozó különféle ügyosztályain is.

Az 1926. évi népiskolai törvény említésével érkeztem el ez ünnepélyes alkalomra szánt mondanivalóm lényegéhez és a pillanathoz, amikor az árvalányhaj koszorút leteszem a Magyary-emlékmű talapzatára.

Én a klebelsbergi kultúrpolitika szárnybontogatása idején 1921–25 között jártam elemi iskolába, méghozzá Nagykőrös óriási, szinte megyényi kiterjedésű tanyavilágában. Ennek okán személyes tapasztalatok alapján mondhatok véleményt annak a politikának az alapfokú oktatást érintő jelentőségéről.

A népiskolai törvény miniszteri indoklásában az olvasható, hogy ebben az időben a csonka ország kereken nyolcmilliónyi lakosságából az analfabéták száma a „kultúrfőlény” jegyében meghaladta az egymilliót, s ezek túlnyomó többsége külterületre, főleg a tanyavilágra esett, ahol az ország népességének több, mint 20%-a is lakott, közel 2 millió ember. Az analfabéták számán nincs mit csodálkozni. A tanyasi lakosság számarányához viszonyítva ui. itt kevesebb volt az iskola, mint másutt, s ami még megnehezítette a helyzetet, ezek is messze estek a folyton szaporodó, szétszórta üdülő tanyáktól.

Engem 1921 őszén íratott be édesanyám az első osztályba. Ekkor már 8 és fél éves voltam. Hamarabb nem írathatott be, mert olyan messzire laktunk az iskolától, hogy oda nem bocsáthattak volna egyedül útnak, a fräulein-okat, mademoiselle-eket viszont még nem ismerték a tanyák világában.

Akkori lakóhelyünk távolsága az iskolától így is meghaladta valamivel a 3 kilométert, s ezért napi jó hat kilométert kellett gyalogolnom, hogy ismerkedni kezdjek az „ír”–„úr” titokzatos világával. De ez mind istenes volt ahhoz képest, ami negyedikes koromra várt reám. Ekkorra ugyanis a zsellér sors 9 kilométerre vetett bennünket az iskolától. Így napi 18 km megtételére kényszerültem, hogy elmélyítsem ismeretségemet a tudás világával. Mindezt úttalan utakon, szélben, fagyban, sárban, ócska gúnyában, egyetlen üres karaj kenyérrel a zsebemben, palatáblával a hónom alatt. Persze nem voltam egyedül. Sok más gyerek is osztozott e sorsokban. Hajnalban 5 óra tájban indultam útnak s estefelé 4–5 óra tájban értem haza.

Ilyen körülmények között az alsófokú oktatás területén vízvázlasztónak számított – legalábbis a tanyák világában – az 1926. évi népiskolai törvény, amelyik az oktatás bizonyos mérvű reformja mellett ezer iskola és nyolcszáz tanítói lakás építését irányozta elő a tanyavilágban – bizonyára a „kultúrfőlény, a neonacionalizmus” jegyében 1–20 millió aranykorona költséggel. Ennek az összegnek nagyságát mai pénzértékben nemhogy meghatározni, hanem a zongora klaviatúráján sem tudnám érzékeltetni. Pedig olyan szegény volt az ország, mint jómagam. A templom egere amerikai nagybácsinak számított hozzánk képest.

Az előirányzott építkezések példátlan gyorsasággal befejeződtek, s így a tanyavilág kellő mértékben iskolához jutott. Annak a tanyának a tőszomszédságában, amelytől negyedikes koromban 8 km-re esett az iskolám, 1927-ben

már vadonatúj iskola létesült, s így ottani cimboráimnak naponta legfeljebb 2–3 km-t kellett maguk után hagyniuk, hogy a betűvetéssel megösmérkedhessenek. Magam már nem élvezhettem ezt a jótéteményt, mert éppen az iskola távolsága okán 1925-ben elvándoroltunk erről a környékről.

Manapság körzetesítés ürügyén – amennyiben információim helytállóak – elviszik az iskolákat a lakóhelyről. A húszas évek kultúrpolitikája ezzel szemben a helyünkbe hozta.

Érdemesnek és szükségesnek tartom még arról is említést tenni, hogy mit nyújtott nekünk a tanyasi iskola.

Megtanított bennünket írni és olvasni.

Mindenekelőtt írni, hogy ekkor ha majd a frontra kerülünk, tudjunk magunktól az otthoniak számára életjelet adni anélkül, hogy mondanivalónkat más pennájára kellene bízuk.

Megtanított olvasni. Vajon mit? – A Bibliát, meg az évente megjelenő Kincses Kalendáriumot. „Könyvtárunk” nagyjából ezekből állt össze.

Megtanított elfogadhatóan számolni, legalábbis oly mértékben, hogy

- a kofa ne tudjon becsapni a piacon,
- hogy meg tudjuk állapítani: 1200 kvadrát földterület bevetéséhez hány kg búza szükséges,
- vagy, hogy ennek a földterületnek hogyan kell a nagyságát megmérni a körötte lévő területből kihasítás céljából.

Végül megtanított bennünket értelmesen, folyamatosan beszélni. És még sok minden egyébre. Az utóbbihoz tájékoztatási adalékként szolgálhatnak az 5. osztály tárgyai. Ezek voltak:

1. hit és erkölcstan
2. írás
3. olvasás
4. magyar nyelv
5. fogalmazás
6. számtan
7. mértan
8. földrajz
9. történelem
10. polgári jogok és kötelességek
11. természetrajz
12. gazdaságtan
13. éneklés
14. rajzolás
15. testgyakorlat
16. kézimunka s a fentieken kívül megméretés alá esett szorgalmunk és magaviseletünk is.

A tanítás úgynevezett osztatlan iskolában folyt, ami azt jelentette, hogy egyetlen tanító egyetlen tanteremben egyidőben hat osztályt foglalkoztatott. Ez akként zajlott le, hogy mialatt konkrétan egyetlen osztállyal foglalkozott, addig a többi osztály csendben tette a maga dolgát, amit vagy a tanító határozott meg, vagy saját maga választott.

Vajon mi lehetett az ilyen oktatási rendszer, pontosabban szólva oktatási módszer eredménye?

Minősítésnél nem tudok másra hivatkozni, mint saját tapasztalataimra. Egyéb támpontok, más értékelések nem állnak rendelkezésemre. Igaz, nem is kutattam utánuk.

Saját tapasztalatom alapján ezt az oktatási módszert a természetes folyamatként kialakult települési adottságok közepette nyugodt lelkiismerettel jónak minősítem. Jómagam a tanyasi iskolában kitűnő kvalifikációval végeztem, s ez elegendő alapot nyújtott ahhoz, hogy ezt a kvalifikációt megtartsam a nagykőrösi ref. Arany János Gimnáziumban, a piarista rend váci gimnáziumában és a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen is. Úgy emlékszem, rajtam kívül még két kislány: Módra Erzsike és Takács Erzsike is valami hasonlót vallhatott magáról.

Hála érte a tanyasi népiskolai tanítóknak, akik a betűvetésre oktattak és hála az akkori oktatási politikának, amely lehetővé tette, hogy legyen bennünket hol tanítaniok.

Az alapfokú oktatási intézmények sorába tartozott a polgári iskola is, s bár nem jártam, szomszédaim, barátaim, játszótársaim révén erről az intézményről is olyan ismeretekkel rendelkezem, melyeket nyugodt lélekkel nevezhetek közvetlennek is.

Így a közelálló jogán szólhatok róla. Úgy tudom, manapság a pedagógiai tudomány berkeiben céltalan, sehová sem vezető képződménynek szokás ezeket az iskolákat minősíteni. A 20-as évek iskolapolitikája ezt az akkor nagyon népszerű intézményt is megreformálta. A polgári iskolai törvény miniszteri indoklásából kitűnik, hogy azt alkotója az ipari munkásság értelmi színvonalának emelésére szánta. Abban ugyanis egyebek közt ezeket olvashatjuk!

„A modern termelési módok ugyanis mind a mezőgazdaságban, mind az iparban már az egyszerű munkásnál is jelentékeny műveltséget követelnek meg, s ezért az egyes nemzetgazdasági ágak virágzása a vállalkozók szaktudása, élelmessége és a tőkeerő nagysága mellett jelentékeny mértékben attól függ, milyen értelmi színvonalon állnak az illető nemzet munkástömegei.”

Ehhez az indokláshoz nem kell kommentár. Önmagáért beszél. Kiegészítést – és ezt már személyes tapasztalatból – azonban fűzhetek hozzá.

A idősebbek előtt nyilván köztudott, hogy régebben az ipari munkásság vezető rétege: a művezetői kar a polgári iskolát végzettek közül verbuválódott. Saját tapasztalatomból pedig azt is tudom, hogy a vidéki kisiparosok, kiskereskedők színvonalasabb részét szintén a polgári iskolák bocsátották ki csakúgy, miként ezek adták a közszolgálati alkalmazottak segédhivatali réte-

gét, továbbá a posta és a MÁV segédtszti karát, ezzel ennek a két legnagyobb létszámmal bíró intézménynek a lelkét, s ezzel együtt talán az ország anyagiakban, lelkiekben legkiegyensúlyozottabb dolgozó garnitúráját. Nem volt tehát a polgári iskola intézménye zsákutca!

Zárszóként, félre téve immár a személyes reminisztcenciákat adjon számot a klebelsbergi kultúrpolitikáról a legilletékesebb személy: néhai Magyar Zoltán.

Említettem, hogy a klebelsbergi kultúrpolitika iskola-oktatási-tudományos vonulatát szimbolizáló törvények közül időrendben a két utolsó:

– az 1927. évi XIII. tc. és az 1930. évi VI. tc. szövege és a hozzátartozó miniszteri indoklás is teljes egészében Magyar Zoltán alkotása.

Szempontunkból a kettő közül az 1927. évi XIII. tc. – amelyik a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló külföldi ösztöndíjakról rendelkezik – a fontosabb, *mert ennek miniszteri indoklásában* foglalja össze Magyar a klebelsbergi kultúrpolitika alapelveit. Halljuk tehát, hogy milyen szavakat ad Magyar – ezt a törvényt az Országgyűlés elé terjesztő – minisztere szájába.

Íme:

„Kultúrpolitikám két alapgondolaton épül fel.

Emelni igyekszem a magyar nemzet széles néprétegei nagy tömegeinek értelmi szintjét. Ezt a célt mozdítja elő a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII. tc., amelyet javaslatomra szavazott meg a nemzetgyűlés, továbbá a polgári iskolákról szóló javaslatom, amelyet egyidejűleg terjeszték a t. Országgyűlés elé.

Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren: irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak férfiak, különösen szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon vannak, s így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsőrangú erőkre támaszkodhassunk.

E második célból adom be a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló javaslatomat, s e másik célt fogja meggyőződésem szerint előmozdítani a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló ezen javaslatom is.”

Eddig az idézet. Az előzőek során mondottak fényében ez az indoklás sem kíván további kommentárt.

S ezzel korreferátumom végéhez érkeztem.

Záróakkordjaként külön gondolattársítás jutott az eszembe. A múlt évben érdekes glosszát olvastam az Élet és Irodalomban. A címe így hangzott: – legalábbis emlékezetem szerint – „Gyere vissza Jóska!”

Azért figyeltem föl rá, mert én is Jóska vagyok s kíváncsivá tett, hogy mi-fajta druszámat szólítja vissza közénk, és milyen okból a magyar tollforgató.

A glossza főszereplője egy bizonyos Fischer József, a „kollektív felelősség” dicstelen elve alapján Németországba telepített budakeszii sváb család le-származottja, aki a Német Szövetségi Köztársaság egyik Rajna menti tagállá-

mának környezetvédelmi minisztere, legalábbis a glossza megjelenésekor az volt. Arról lett új hazájában nevezetes, hogy a Rajna-parti ipartelepek szennyező ártalmaitól példátlan harciassággal védi a csak önös érdekeiket néző gyártulajdonosokkal szemben a Rajnát, egészében az ember környezetét.

A magyar újságíró látva és méltányolva ezt a harcot, arra a következtetésre jutott, hogy ez a Fischer Jóska elkelne nálunk is. Igaz ugyan, hogy környezetünket szennyező, azt tönkretévő gyárak a mi országunkban állami tulajdonban vannak, s így azt hihetné az ember, hogy környezetvédő hatóságaink egyetlen intó szava is elegendő lehetne ahhoz, hogy gyáraink irányítóit a szükséges védelmi intézkedések megtételére bírja.

De éppen környezetvédőink a megmondható, hogy szavuk ereje csaknem a pusztába kiáltóval egyenlő. Elkelne tehát nálunk is a harcias miniszter, aki a haragos szó mellett egyéb hatékony eszközökkel is rendelkezik, hogy jobb belátásra bírja a renitenskedő kapitalistákat.

Innen a glossza sokat mondó címe: „Gyere vissza Jóska!”

Elégé közismert, hogy a magyar szocialista kultúrpolitika, s abban is elsősorban az oktatási szektor a környezetvédelemhez hasonló nehéz problémákkal küszködik. Vagy talán még nehezebbekkel. Ha hinni lehet a kommunikációs eszközöknek: az írott sajtónak, a rádiónak, a televíziónak s nem utolsósorban pedig saját közvetlen tapasztalatainknak, akkor az a nézet kristályosodhat ki az emberben, hogy egész kultúrpolitikánk ma egyetlen jajkiáltás.

Ezért a glosszaíróhoz hasonlóan – utalva az eddig elhangzottakra – most én is aképpen szólhatnék, hogy gyere vissza Magyar Zoltán, hiszen égető kultúrpolitikai feladataink megoldásában nagyon elkelne koncepciózusságod, hozzáértésed, vasakarated és sokszor csak pártkeretekben megnyilvánuló mai gondolkodás helyett népből és nemzetben, ne adj’ Isten: magyarságban megnyilatkozó gondolkodásod.

De nem teszem, mert még azzal vádolnának, hogy a – *nincstelen mezítláb, tanyasi zsellérgyerek*, akit a sok-sok millióval készült TANÍTVÁNYOK című film – az alapjául szolgáló kéziratomban foglaltaktól fényévnyi távolságra eső rendezői rajzolatában – többször is senkinek emlegetve,

Magyary Zoltán tanítványaként,

mint ügyefogyott bohócot rugdal végig semmitmondó filmkockáink – *még a kapitalizmust akarja visszacsempészni*.

Távol áll tőlem. Én egészen mást kívánok.

Adjon az Úristen a szocialista Magyarországnak is társadalmi viszonyaihoz illő olyan kultúrpolitikát teremtőt, mint Magyar személyében adott a kapitalista Magyarországnak, hogy az ezután színrelépő magyar ifjúságnak is legyen miben hinnie, miben kapaszkodnia, miért élnie, s majdnem élete alkonyán egy csokor árvalányhaj erejéig hálás szívvel visszaemlékeznie.

MAGYARY ZOLTÁN KULTÚRPOLITIKAI MUNKÁSSÁGA

ANDRÁSSY MÁRIA

Mindenekelőtt engedjenek meg nekem néhány szubjektív megjegyzést. Úgy érzem, hogy önök között én vagyok az egyetlen „outsider” mégpedig többszörösen. Önök legtöbbször Magyar tanítványa volt, úgy is mondhatnám, hogy önök a Magyar-iskola képviselői . . . Koromnál fogva én legfeljebb Magyar „unoka” lehetnék – mint ezt a Lukács-tanítványok második generációjára mondják, azonban őszintén meg kell mondanom, hogy sem tanulmányaim során, sem olvasmányaim között a hetvenes évek közepéig nem hallottam a nevét.

Az Országos Közművelődési Központ Művelődéskutató Intézetében dolgozom, művelődésszociológus vagyok és ezért szakmám szerint is távol áll tőlem a közigazgatás-tudomány. Magyar Zoltán nevét a Táj- és Népkutató Központ által szervezett, nagy vihart kavart kiállítás kapcsán hallottam először, ez keltette fel érdeklődésemet munkássága iránt.

Az OKK Módszertani Intézete – régebbi és ismertebb nevén a Népművelési Intézet – munkája történeti előzményeit keresve „Szociográfiai munkafüzetek” címmel a két háború közötti szociológiai-szociográfiai írások közreadására vállalkozott. A harmincas évek programadó és elemző cikkei gyűjteményének, Reitzer Béla válogatott írásainak, Kemse és Dudar harmincas évekbeli állapotrajzának megjelentetése mellett a sorozat szerkesztőiben felmerült egy Magyar Zoltán válogatás elkészítésének gondolata is. Egyrészt a Táj- és Népkutató Központ falukutató tevékenységét kívánták megismerni, másrészt a népfőiskolai mozgalom felélesztésére törekedve érdeklődtek az egyetlen nem felekezeti népfőiskola inspirálójának munkássága iránt.

A kötet szerkesztésére én kaptam megbízást. Úgy is mondhatnám „tisztalappal”, vagyis anélkül, hogy korábban egyetlen sorát olvastam volna. A válogatás elkészült, 1986-ban „*Diagnózis és terápia*” címmel meg is jelent.

Ha önöket, a tanítványokat, lenyűgözte a professzor egyénisége, engem a késő olvasót nemkülönben. Elsősorban az akkor még korántsem divatos rendszer-elvű gondolkodása, amelynek segítségével egyszerre szemléli távlatból az adott problémát és képes kitérni a legapróbb részletkérdések megoldási javaslataira is. Elkötelezett hívéül szegődtem. S azóta megpróbálom saját problémáimat, a művelődésügy mai megoldásra váró kérdéseit az ő szemüvegén, az ő gondolatrendszerén keresztül újra meg újra végiggondolni. Azért jöttem tehát ide „outsider”-ként, hogy tisztalegjek emléke előtt, másrészt, hogy felhívjam a figyelmet életművének – úgy érzem – még a többinél is feltáratlanabb területére, művelődéspolitikai munkásságára.

A Táj- és Népkutató Központ Kiállításának dokumentumait a közművelődés szempontjából is lehetne elemezni, de Berényi Géza „*Tanítványok*” című filmje után nem lehetne megkerülni a film elemzését. Ez azonban igen messzire vezetne, s a film bemutatása nélkül értelmetlen is volna.

Az utóbbi évek közművelődésében egyre inkább előtérbe kerül a községekszervező, társadalomfejlesztő feladatkör. Széles körben ismertek ma már az aprófalvak lakóinak az elhibázott településfejlesztési koncepció nyomán kialakult hátrányos helyzete. Mind sürgetőbbé válik ezek felszámolásának, az az átfogó társadalomfejlesztő tevékenység módszereinek kidolgozása. A két világháború közötti időszak legnagyobb, széles körű s mintegy tíz esztendeig tartó társadalomszervező kísérlete volt a Közigazgatástudományi Intézet tatai járási, illetve Komárom vármegyei munkássága. A kötet válogatásakor bőven merítettem ennek dokumentumaiból, úgy vélem azonban, hogy a körünkben élő közreműködött ülésszakunkon nálam hivatottabbak ennek bemutatására.

Magyary művelődéspolitikai munkásságának elemzésére vállalkoztam, nemcsak azért, mert ez a szakmám, de azért is, mert az életmű elsősorban közigazgatástudományi beállítottságú méltatói többnyire átsiklanak életútja első húsz esztendején, mert ez kívül esik érdeklődési területükön.

1910-ben lép a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szolgálatába. Az első évtized a továbbtanulás, a felkészülés időszaka. Még a világháború kitörése előtt a meglévő államtudományi mellé jogtudori doktorátust tesz, 1915-ben államszámviteli képesítést szerez. Későbbi önéletrajza szerint anyanyelvi szinten beszélt németül, folyékonyan adott elő angolul, franciául, olaszul, s bár gyengén, de beszélt oroszul – valószínűleg ezekben az években tökéletesíthette nyelvtudását. Nemcsak tanulmányozza és propagálja a modern ügyviteltechnikai eljárásokat, de maga is megszerzi a gyorsírás tanfítására képesítő oklevelet. Szaniszló József szíves közlése szerint erős rövidlátása miatt sikerült elkerülnie a katonai behívást. Kortársaival szemben hallatlan előnyt biztosított számára az itthon töltött négy esztendő, amelyet alaposan ki is használt.

Szaniszló tanár úr életrajzi összefoglalójában az első néhány évről csak azt közli, hogy Magyary viszonylag gyorsan halad a köztisztviselői ranglétrán, beosztásairól azonban semmit sem ír. Első jelzés: 1917 márciusában átrendelik a miniszterelnökséghez segédtitkári minőségben.

Valószínű, hogy már ekkor összekapcsolódott karrierje Klebelsberg Kunóéval. A gróf 1914–1917 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adminisztratív államtitkára, 1917-ben pedig Tisza István mellett miniszterelnökségi államtitkár volt – így kézenfekvő volt, hogy ő vitte magával Magyart 1917-ben a miniszterelnökségre.

Egy időre elválnak útjaik. Magyary visszakerül a VKM-be, 1920-ban (átmenetileg) elnyeri első osztályvezetői beosztását, Klebelsberg pedig átmenetileg belügyminiszter, és csak a harmadik Bethlen kormányban, 1922 kora nyarán tér vissza a kultuszminisztérium élére.

Magyary 1921 júliusától közvetlenül a miniszternek alárendelve költségvetési ügyekkel, majd a közlapok pénzügyi és jogi ügyeivel foglalkozik. 1922 decemberében rendelik át arra az ügyosztályra, amely ekkor a nem egyetemi tudományos intézetek, a múzeumok, az Akadémia és a tudományos társula-

tok ügyeivel foglalkozott. Ennek lesz 1924 végén vezetője. 1927 nyarától azután egy újabb átszervezés után, az így kialakult új tudománypolitikai osztályhoz tartoznak a felsőoktatás ügyei is.

Látszólag meddő filologizálás ennek a beosztási felsorolásnak az elemzése. Azonban fontos tartalmi kérdések rejlenek mögötte. Például Romsics Ignác, „*Ellenforradalom és konszolidáció*” című könyvében így ír Klebelsbergéről „A művelődésügy szinte minden ágát érintő klebelsbergi kultúrpolitika... tulajdonképpen már 1922-ben készen állt... Első jelentősebb tudománypolitikai törvényjavaslatát Klebelsberg 1922 nyarán vitte a nemzetgyűlés elé. Javaslatából lett az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet felállító 1922. évi XIX. törvénycikk. – (idáig az idézet), melyet – teszem én hozzá – már 1922. szeptember 1-jén, alig néhány hónappal Klebelsberg uralomra kerülése után hirdetett ki! Ezt követte 1923. január 3-án a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásával foglalkozó 1923. évi I. tc.

Mi ezeknek a törvényeknek a lényege? Egyrészt a nyugat-európai fejlődés során az egyetemek és a tudományos akadémiák esetében kialakult önkormányzati rendszer átültetése a nagy közgyűjtemények igazgatásába, mert „A szabadság nemcsak a tudományos kutatás, hanem a tudományos igazgatás sikerének is nélkülözhetetlen előfeltétele” – mondja Klebelsberg a Gyűjteményegyetem Tanácsának alakuló ülésén.

Mindjárt itt az első érdekes gondolat: a múzeumok, levéltárak, könyvtárak ügyei a koncepció szerint a tudománypolitika szerves részét képezik.

Az Akadémiáról szóló törvény pedig nemcsak az infláció és a háborús veszteségek következtében elszegényedett intézmény anyagi biztonságáról intézkedett, hanem megkapta (a Gyűjteményegyetemmel együtt) autonóm jogkörének bírói védelmét. Ha a magyar állam és a fenti szervezetek között vitás kérdések merülnek fel, ha a miniszter vagy bármely közegének határozata sérelmes rájuk nézve – rendelkezik a törvény – közigazgatási bírósághoz fordulhatnak. Ha a miniszter az Akadémia részére megállapított államszolgálati törvényellenesen nem szolgáltatja ki, akkor a közigazgatási bíróság a minisztert erre kötelezi.

Miért érdekes ez a mi témánk szempontjából? Mert sajnos nem sikerült nyomára bukkanni, hogy Magyarznak része volt-e a törvények előkészítésében. A két törvény kimunkáltsága, hasonlóságuk későbbi munkáival, s ismertetésük, hogy ne mondjam propagálásuk, további írásaiban azonban csupán valószínűsíti, hogy ezeket tekinthetjük első átfogó tudománypolitikai munkájának.

Tudománypolitikusi pályájának legfontosabb dokumentumait *A magyar tudományos nagyzem megszervezése* című kötetében gyűjtötte össze és jelentette meg 1931-ben.

A kötet bevezetője a *Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában*, későbbi ezirányú tevékenységének eredményeit ennek segítségével lehet követni.

És itt érdemes egy pillanatra megállni. Ha most, 1988-ban visszaemlékezünk az elmúlt nyolc esztendőre, a tudányszervezés a kultúrpolitika milyen teljesítményeit tudjuk felmutatni? S arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy annak a nyolc esztendőnek közel felében egy, a második világháborút követő időszakot megközelítő infláció tombolt Magyarországon!

Mindenekelőtt az infrastruktúra. A szegedi, debreceni, pécsi és soproni hatalmas egyetemi (részben klinikai és kollégiumi) építkezések – ez azonban csak 1927 nyarától tartozott Magyar hatáskörébe. Viszont az 1923–1925 között felépült Országos Levéltár hatalmas épülettömbje, az 1923 és 1926 között felállított sváb-hegyi csillagvizsgáló, valamint az 1926–27-ben létesített tihanyi Biológiai Intézet építkezéseinek mai szemmel nézve hallatlanul gyors lebonyolítása az ő szervezőképességét dicséri. Ugyancsak ebben az időben készült el a Magyar Nemzeti Múzeum épületének kibővítése, a bécsi, a római és a berlini Collegium Hungaricumok átalakítása és részbeni bővítése, ugyanis ezek a Gyűjteményegyetem részeként szintén az általa vezetett ügyosztály hatáskörébe tartoztak.

A természettudományi kutatások fellendítésének első állomása volt az 1926-ban megrendezett *természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus*, amely, mint Magyary írja „a tudományoknak e nagy területén a tervszerűség alapjait akarta lerakni”. Alapvető eredménye annak a koncepciónak a kialakítása volt, hogy az összes nemzeti erők összefogása, egységes tudánypolitikai kialakítása nem lehetséges az egyetemek és más tudományos intézetek addigi izoláltsága mellett.

Ennek a koncepciónak jegyében születtek, de az autonómiák további bővítését is szolgálták. „*A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*” című kötetbe felvett törvényjavaslatai, amelyeket az Országos Ösztöndíjtanácsot megalapító 1927. évi XIII. tc., valamint az Országos Természettudományi Tanács felállításáról rendelkező 1930. évi VI. tc. formájában hirdettek ki.

A törvény nyomán megalakult Országos Természettudományi Tanács létrehívásával „...a miniszter a megállapított program állandó fejlesztését, s maga és utódai számára a tudomány szakértő művelőinek tanácsát akarja biztosítani, oly módon azonban, hogy ennek a Tanácsnak fontos hatáskört is ad és ezáltal azt a tudánypolitikai program fejlesztésére saját felelősségének tudatában kényszeríti”. (A magyar tudánypolitika alapvetése, 610. p.)

Mindezzel párhuzamosan folyt kultúr-külpolitikusi munkássága.

1923 elején a Nemzetek Szövetsége kérdőívet intézett a magyar kormányhoz a magyar szellemi élet állapotának felmérésére. A kérdőívre Magyary írja meg a választ, amely „*A Magyar szellemi élet válsága*” címmel először a Budapesti Szemlében, majd „*A tudományos nagyüzem megszervezése*” című kötetben is megjelent. Ezután részben hivatalos kiküldetésben, részben saját költségén tanulmányozta külföldön az egyetemi és a tudományos életet, összehasonlító tanulmányokat készített tapasztalatairól, s részt vett a háború nyomán megszakadt tudományos és kulturális kapcsolatok felvételében. Utjainak állomásai: Németország, Ausztria, Svájc, Franciaország, Finnország,

Észtország, Lettország, Szerbia, Görögország. 1925-től pedig Klebelsberg ki-nevezi a Párizsban székelő *Institut International de Coopération Intellectuelle* mellé Magyarországot állandó képviselőjének.

Ha mindehhez még hozzátesszük, hogy nevéhez fűződik az egyetemi ifjú-ság szociális gondozásának megszervezése, az egyetemi ifjúság szociális viszonyaira vonatkozó rendszeres statisztikai adatfelvétel megindítása a KSH segítségével és az egyetemek gazdasági igazgatásának újjászervezése – úgy vélem, ez nyolc év alatt egy életmű számára is elegendő teljesítmény.

A vezetése alatt álló „... ügyosztály munkájában lépten-nyomon nélkülöz-hetetlen történeti, szervezeti és statisztikai adatok szétszórtsága vezetett an-nak a gondolatnak a megszületésére, amely 3 évi előkészület után 1927-ben „*A magyar tudománypolitika alapvetése*” című munka alakjában öltött testet” írja később életének e szakaszára visszaemlékezve. „Ez a mű, amelynek címe tartalmát jól jellemzi, rendszerbe foglalását jelentette a tudománypolitika egész területének és elérte azt a célját, hogy összefoglalója és irányítója le-gyen nemcsak az ügyosztály működésének, hanem tudományos életünk min-den tényezője egybehangolásának is.” A kötet közreadója a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, kiadója az Egyetemi Nyom-da, szerkesztője pedig maga Magyary, aki azonban nemcsak megírja a nagy, elvi fejezeteket, de részt vesz egyes részművek kidolgozásában is.

Az Országos Természettudományi Tanács az Országos Természettudomá-nyi Alapba összpontosított állami pénzek fölött rendelkezett s feladata a kutatás tervezése, szervezése és ellenőrzése, valamint elméleti kutatások folytatása volt.

Szintén a természettudományi kongresszus hatása alatt alapították az Or-szágos Széchenyi Szövetséget, amely társadalmi jellegű egyesületként szerve-ződött és a gazdasági érdekeltségektől kapott összegeket olyan kutatásokra fordította, amelyek gyorsan kamatozó gyakorlati eredményekre vezethettek.

Az egy-egy tudományág, az irodalom vagy valamely művészeti ág művelőit tömörítő tudományos társulatok anyagi alapja a háborút követő inflációban megrendült, s kérdésessé vált tudományos folyóirataik folyamatos megjele-nésének biztosítása. A probléma megoldásának elősegítésére 1923-ban 34 tudományos társaság megalakította a Tudományos Társulatok és Intézmé-nyek Országos Szövetségét, amelynek célja volt a tagszervezetek közösen jobban kielégíthető anyagi érdekeinek gondozása és a tudományos munka érvényesítését elősegítő anyagi eszközök előteremtése. A szövetség titkára, illetve később főtítkára szintén Magyary volt. Tevékenysége nyomán a miniszter mindenekelőtt a kiadványok megjelentetésére államsegélyt folyósí-tott. Megszervezték a folyóiratok közös propagandáját. A Szövetség legfőbb támasza a Tudományos Társulatok Sajtóvállalata volt, amelynek alaptőkéjé-hez a minisztérium jelentős összeggel hozzájárult. A vállalat 1926- ban fuzio-nált az Egyetemi Nyomdával. Az új cég a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Részvénytársaság, amelynek munkájában Magyary az igazgatótanács tagja-ként szintén részt vett.

Ezeket a megbízásokat igen komolyan vehette. A *Tudományos társulatok és Intézmények Országos Szövetsége* főtitkári jelentéseit fontos tudományos produktumnak tarthatta, hisz az 1924., 1927., valamint az 1928. évi közgyűlésen tartott összefoglalóit gyűjteményes kötetében megjelentette.

A kötet almanachként indult, azzal a célkitűzéssel, hogy a Szövetség tag-társulatára és a fontosabb tudományos intézményekre vonatkozó történeti és lexikális adatokat időnként ismétlődő kiadványokban közzé tegye. A szerkesztés során azonban sorra felmerültek azok a kérdések, amelyek Magyary véleménye szerint minden tudánypolitikai működés alapjául szolgálnak és amelyek addig a magyar irodalomban sehol nem voltak összefoglalva de még feldolgozva sem.

Így alakult a mű programja. A kötetben összefoglalták, hogy az egyes tudománysszakok fejlődésük milyen fokára értek el, mik a speciális feladataik és szükségleteik. Mi a helyzetük és speciális szerepük a tudomány nemzetközi munkamegosztásában.

Érdeemes áttekinteni a mű tartalomjegyzékét.

A bevezetés (Magyary munkája:) Tudánypolitikánk mai állapota és a mű programja.

- I. fejezet: A statisztika adatai
- II. A magyar tudományos munka múltja, jelene és jövő feladatai (tudományonként, általában a szakma legjobb képviselőinek tollából)
- III. A tudományos munka műhelyei és eszközei (ezen belül nem érdektelen a további felsorolás)
 - A) Felsőoktatásügyi intézetek (egyetemek, akadémiák, főiskolák)
 - B) Közgűjtemények
 - C) Kutatóintézetek
 - D) Külföldi intézetek
- IV. A tudomány művelőinek szervezetei (a Tudományos Akadémiától kezdve részvételünkig egyes nemzetközi tudományos szervezetekben)
- V. A tudományos munka eredményeinek közzététele
- VI. A magyar tudánypolitika szervezete és céljai (szintén Magyary tollából).

Magyary érdeme azonban az is, hogy a kötetet kibővítette a dr. Gorka Sándor által szerkesztett „*A természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus munkálatai*” című kötet anyagával, amely szintén az Egyetemi Nyomda kiadásában jelent meg 1926-ban. Átdolgozta, és 1931-ben Lipcsében megjelentette német nyelven is. (Die Entstehung einer Internationalen Wissenschaftspolitik. Die Grundlagen der ungarischen Wissenschaftspolitik. Hrsg. von Zoltán Magyary. Leipzig. 1931. Felix Meiner).

Hazánkban hasonló célú összefoglalásokat egyrészt az MTA Kutatásszervezési Intézete adott közre 1971-ben, illetve 1986-ban, másrészt az UNESCO nemzeti kultúrpolitikákat ismertető sorozata számára készült a Magyar UNESCO Bizottság szervezésében összeállított kötet, amely

1974-ben jelent meg, javított, bővített kiadása pedig sajtó alatt van. Egyik munka sem ad áttekintést a kutatási tevékenység teljes vertikumáról.

Az Akadémia által közreadott tudománypolitikai összefoglalóban senki sem foglalkozott például a közgyűjtemények, de az egyetemek tudománypolitikai szerepével sem.

Az UNESCO kiadványban pedig nagyon érintőlegesen szerepelnek csak a tudományos élet kérdései.

S itt elérkeztünk Magyary tudománypolitikai elgondolásának alapelveihez.

Tamás Pál „*A tudománypolitika modelljei*” c. munkájában rámutat arra, hogy ez a felfogás abban gyökerezett, hogy az állam tudományt támogató tevékenysége az oktatáspolitikával, a művelődéspolitikával, az ún. kulturális szociálpolitikával és a kulturális gazdaságpolitikával, valamint a diákpolitikával együtt a kultúrpolitika része.

Azt hiszem ez az egységben való gondolkodás Magyary tudománypolitikai munkásságának a mához szóló legnagyobb üzenete.

Természetesen tételesen foglalkozni lehetne a műveiben néhol fellelhető ellentmondásokkal, a tudománypolitikai munkásságát – ha csak áttételesen is – ért bírálatokkal. Úgy vélem azonban, hogy ez már nem egy előadás, hanem egy jegyzetapparátust sem nélkülözhető dolgozat feladata lenne.

MAGYARY ZOLTÁN
ÉS A TATAI MEDENCE KÖRNYEZETVÉDELME NEK KAPCSOLATA
DR. LÁSZLÓ FERENC

Mély meggyőződése, hogy a tisztelt jelenlevők egyetértene, velem abban, hogy Magyar Zoltán életművének méltatása nem lenne teljes, ha nem ejténénk szót azokról az összefüggésekről, melyek a tatai medence környezetvédelmi helyzete és az ő tevékenysége között megtalálhatók.

Az ő szellemi örökségéből környezetvédelmi tennivalóihoz is felhasználhatunk néhány olyan útmutatást, melyek megtermékenyítőleg hatnak az e területen folyó munkához. Életműve ui. – bár arra a koronát már nem tudta rátenni – az idők próbáját kiállta és hitelesen igazolódott akkori elgondolásainak időszerűsége.

A széles látókörű tudós jövőbemutató koncepciójának sokrétűségéből eredően vezet el az út ahhoz a sikeres környezetvédelmi tevékenységhez, amely a tatai medencében napjainkban kibontakozott. A harmincas évek végén általa beindított közigazgatási modellkísérlet vált alapjává az e térségben mintegy két évtizeddel ezelőtt kialakított környezetvédelmi modellnek, melynek profilja fokozatosan bővült és ma már felöleli a térségben jelentkező környezetvédelmi problémáknak szinte teljes körét.

Mielőtt rátérnénk az említett összefüggések vázlatos felvillantására, célszerűnek látszik utalni arra, hogy az emberiséget foglalkoztató globális problémák között meghatározó szerepe van annak a küzdelemnek, melyet földünk csaknem valamennyi országa folytat a létünk alapját jelentő természeti erőforrások megmentéséért. Ui. a természetes környezet károsodása, ill. pusztulása kisebb-nagyobb mértékben ma már bolygónk csaknem egész területén tapasztalható.

A környezetvédelem terén megoldásra váró feladatainkkal kapcsolatos feltáró munkában jelentős előrehaladást értünk el és már elérkeztünk ahhoz az időszakhoz, amikor a környezetünket további bajok megelőzésére, a már meglévők orvoslására sürgősen cselekednünk kell üzemi, területi, országos szinten egyaránt. A hatékony cselekvéshez viszont meg kell találnunk a legcélravezetőbb eszközöket és módszereket, melyek sorában helyet kell kapniok a műszaki, bológiai, jogi, hatósági, ökonómiai, szervezési stb. megoldásoknak egyaránt, mivel ezek csak együttesen hozhatják meg a kívánt eredményt. Ez annyit jelent, hogy csak a rendszerszemléletű megközelítés lehet eredményes a bajok orvoslására és megelőzése terén éppenúgy, mint azok feltárásában.

A meglévő bajok orvoslását és a továbbiak megelőzését keresve helytelen lenne arra az álláspontra helyezkednünk, hogy térjünk vissza az ipari forradalom előtti időkhöz, mivel ez nemcsak stagnálást vonna maga után, hanem visszafejlődést idézne elő. A megoldás érdekében olyan helyzetet kell kialakítanunk a termelés szférájában, amely alapja lesz a töretlen fejlődésnek s

egyben lehetővé teszi a társadalom és a biológiai élettér közötti feszültség megszüntetését. Világosan látnunk kell *a természet és a társadalom helyes kapcsolata nem abban áll, hogy lefékezzük a természeti erőforrások felhasználását, mivel ezáltal megállítanánk a termelés és következőképpen a társadalom fejlődésének folyamatát. A természeti erőforrások olyan racionális felhasználására van szükség, amelynek során a társadalom célul tűzi maga elé, hogy maximális gazdaságossággal és takarékosággal bánik a természeti erőforrásokkal.* Egyrészt arra van szükség, hogy ne lépjük át a megújítható természeti erőforrások kiaknázásának azt a határát, amelyen túl elvész a természet önmagát regeneráló képessége, másrészt, hogy komplex módon hasznosítsuk a kitermelt – különösen a meg nem újuló – erőforrások összes elemeit, harmadrészt pedig minimálisra csökkentsük a hulladékokat.

Az erőforrások takarékosabb felhasználására és a környezet szennyeződésének megelőzésére vonatkozó intézkedések számos esetben csak a későbbiekben kezdenek egyre nagyobb hatást kifejteni, lehetővé téve, hogy hosszabb ideig vegyük igénybe az erőforrásokat. A termelés erőforrás-szükséglete annál kisebb, minél ésszerűbben használják fel azokat, s ez a fogyasztásra is érvényes. *Ahhoz, hogy csökkenthessük a természeti erőforrások indokolatlan mennyiségének kitermelését, mindenekelőtt a termelési folyamatokat kell ésszerűen megszervezni.*

A környezetvédelmet eddig a „védelemcentrikusság” jellemezte. Ez – főként az előidézett káros emissziókból kiindulva – döntően az emissziók által előidézett ártalmas hatások megszüntetésére, elhárítására, illetve csökkentésére irányul. Ezzel a felfogással szakítanunk kell, mivel a környezetrendszernek nem objektív kiküszöbölhetetlen eleme a káros emisszió, így a védeleminél értelemszerűen magasabb rendű kategória a *környezetgazdálkodás*, amely céltudatosan megállapított távlati környezeti állapot elérésének megvalósítására irányul.

A megoldás kulcsa nálunk abban van, hogy *a környezetvédelmet a népgazdaság tervszerű fejlesztése integráns részeként értelmezzük és kezeljük.* Természetesen ennek az elvnek a gyakorlatban való átültetése, céltudatos, szervezett folyamatá váló alakítása bonyolult, jórészt újszerű feladatot jelent. A gazdaságirányítás eszközeinek olyan kifejlesztését, alkalmazását igényli, hogy a tervezés, szabályozás és intézményi rendszer egészét átfogó, korszerű mechanizmus akadályozza meg a *környezettrombolást*: ésszerű mértékig nyújtson lehetőséget a jelentkező problémáknak a gazdálkodó szervezetek keretei közötti megoldására: jogilag is adjon alapot a bővített újratermelés környezetvédelmi szempontból történő zavartalan működéséhez.

Amennyiben az előzőekben vázolt követelményeknek sikerül érvényt szerezni, bizton remélhetjük, hogy az élet megfelelő minőségéhez szükséges feltételek nemcsak a ma élő, hanem a későbbi generációk számára is megteremthetők.

A sikeres megvalósítás érdekében elengedhetetlen, hogy Földünk valamennyi országa magáévá tegye azokat az alapelveket, melyeket az ENSZ

megbízásából a *Környezet és Fejlesztés Világbizottság* munkált ki és az elmúlt évben tett közzé. Célszerűnek látszik, hogy e helyen felidézzünk legalább egy gondolatot a zárójelentésnek „*A környezet és a fejlesztés új megközelítése*” c. fejezetéből. Ez pedig a következő:

„A gazdasági növekedés mindig magában hordozza a környezetkárosítás kockázatát, mivel fokozza a természetes erőforrások kihasználását. De a harmonikus fejlesztés elveit szem előtt tartó politikusok szükségszerűen arra fognak törekedni, hogy a gazdasági fejlesztés szorosan kapcsolódjék az ökológiai alapokhoz, amelyeket védeni és ápolni kell azért, hogy azok képesek legyenek a hosszú távú növekedést biztosítani. A környezetvédelem tehát a harmonikus fejlesztés koncepciójának kiszakíthatatlan része, amely inkább a környezeti problémák forrásaira összpontosít, mint a tünetekre.”

Úgy hiszem, hogy az idézett gondolat meggyőző erővel juttatja kifejezésre azt a koncepciót, melyet a környezetvédelem terén Földünk valamennyi országának követnie kell.

Ezek után szeretnék utalni arra, hogy bár a környezetvédelem kifejezés nálunk csak mintegy két évtizeddel ezelőtt vonult be nyelvhasználatunkba és fogalmi rendszerünkbe, a gyakorlatban ennek megnyilvánulásai már korábban hazánkban is jelentkeztek, számos esetben jogszabályi alátámasztást is élvezve. Így pl. az 1840. évi X. törvénycikk 14. §-a a következőket mondja ki:

„... a vizek vagy csatornák ágyaiba földet vagy trágyát hordani, kenderet áztatni – 100 forint vagy egyhónapi áristom büntetés alatt tiltatik...”

Nem kevésbé volt szigorú az 1885. évi XXIII. törvénycikk, amelynek 24. §-a kimondta, hogy „A vizeknek ártalmas anyagokkal való megfertőzése tilos. Hogy mely intézkedések szükségesek arra nézve, hogy gyárakból, bányákból és más vállalatoktól hulladékok és megfertőzött vizek más vizekbe bocsáthatók ne legyenek: az iránt a közegészségügy követelményei és a fennálló használatok tekintetbe vételével a hatóság intézkedik.”

1879-ben jelent meg az első olyan szabályozás – az első erdőtörvény keretében – amelynek jelentős természetvédelmi hatása is volt.

Az 1883. évi vadászati törvény előírta az énekesmadarak általános védelmét.

1900-ban miniszteri rendelkezés született a kiemelkedő botanikai, tájképi és kultúrtörténeti jelentőségű fák, facsoportok megőrzéséről.

1935-ben megjelent a második magyar erdőtörvény, amelynek IV. fejezete foglalkozik a természetvédelemmel, 1938-ban kiadják a törvény végrehajtási utasítását és ezzel egyidejűleg megalakult az Országos Természetvédelmi Tanács is.

1939-ben kiadták az első védett területre vonatkozó rendelkezést: a debreceni Nagyerdő lett Magyarország első természetvédelmi területe.

A természeti értékek védelmét szolgáló jogszabályi rendezés mellett a gyakorlati cselekvés terén is számos olyan megnyilvánulást találunk, amely a szóban forgó célt szolgálta.

A magyar mérnökök pl. (elsősorban a vízmérnökök és erdőmérnökök) a török korban lejártszódott folyamatnak és hatásainak feltárása alapján egyre eredményesebben szálltak szembe a talajpusztulás, az erózió hatásaival: az erdőmérnökök a reforestáció (Kaan Károly, Tuzson János stb.) a kultúrmérnökök a vízmosás megkötés, kopárfásítás (Kvassay Jenő), a mezőgazdasági mérnökök, talajbiológusok a sáncolás és a talajélet helyreállítása terén. (Kund Ede, Rázsó Imre, Sigmond Elek, Kreybig Lajos stb.) Kezdeményezéseikben – melyek nem egy esetben az ország határain túl is ismertté váltak – a mai környezet – és talajvédelmi törekvések nemzetközi rangú előfutárait tarthatjuk számon.

Az erózió elleni védekezésről szólva már el is érkeztünk egy olyan összekötő szálhoz, mely kapcsolatot jelent Magyary Zoltán tevékenysége és a tatai medencében kibontakozó környezetvédelmi munka között. Magyary Zoltán ui. akkor, amikor a 30-as évek végén a Tatai járásban – a mintajárás koncepciójának kialakítása jegyében – a ténymegállapító módszert alkalmazva felfigyelt az itt tapasztalható eróziós károkat (ilyenek főleg a Gerecse DNy-i lejtőin fordultak elő), egyes vízmosások megkötésére főiskolai munkatáborokat szervezett.

Amikor az eróziós károkat Kreybig Lajos és Körössy József kíséretében a helyszínen tanulmányozva elemezte a kiváltó okokat, arra a következtetésre jutott – magáévá téve a szakértők meglátásait –, hogy az erózió ellen csak komplexen (talajvédelemmel, vízrendezéssel, erdészeti beavatkozásokkal stb.) lehet eredményesen felvenni a küzdelmet. Ennek a koncepciónak a realizálása érdekében a Földművelésügyi Minisztérium részére 1942-ben felterjesztés készült, mely kedvező fogadtatásra talált, azonban a háborús körülmények miatt ennek realizálására már nem került sor (egyébként e munka teljes dokumentációja a járás adottságai alapján készült el).

A felszabadulást követő években ismét napirendre került az eróziós károk felszámolásának ügye, és ennek kapcsán jelentős állomás volt az *Általér vízgyűjtőjét érintő komplex vízrendezés megkezdése, mely előrelendítő kiindulásul szolgált a térség egyre sokasodó környezetvédelmi feladatainak átgondolásához és a komplex szemlélet jegyében teendő konkrét intézkedések beindításához.*

Ebből a komplex szemléletből fakadóan – támaszkodva a Magyary Zoltán által kezdeményezett mintajárás kialakításával kapcsolatos munkák egyes elemeire és a térség adottságaira – a 60-as években kibontakozó környezetvédelmi tevékenység kapcsán a tatai medencét modellterületként kezdték kezelni.

A különféle szakhatóságoknak, intézményeknek, a területen dolgozó szakembereknek a tatai medencével mint komplex környezetvédelmi modellterülettel kapcsolatos széles körű, sokoldalú, tudományos és gyakorlati vizsgálati, elemzési, feldolgozási, tanulmányi feltárták és bizonyították a terület népgazdasági szempontból is igen figyelemre méltó komplex környezetvédelmi körülményeit.

E kedvező adottságai, együttesen funkcionáló komplex környezetvédelmi tényezői, különösen a történelmi, tájtörténeti, természeti gazdaságfejlesztési,

települési, infrastrukturális tényezők tették a térséget alkalmassá arra, hogy a komplex környezetvédelmi (ökológiai-ökonómiai) együttes kutató- és fejlesztőmunka, valamint a tényleges környezeti kárelhárító, feltáró-, megelőző és rekultatív tevékenységek koncentrált, hatékony és elemző modellje legyen.

Az utóbbi években igen sok, magas szintű – hazai és külföldi tudományos és gyakorlati szaktekintélyekből álló – delegáció, munkacsoport, bizottság, szakmai küldöttség folytatott tanulmányokat (számos esetben Kőrössi József kíséretében), végzett elemzéseket hazánknak e komplex adottságú környezetvédelmi modellterületén, amely ezáltal nemcsak megyei, de országos és nemzetközi téren is ismertté vált.

A Környezet- és Természetvédelmi Koordinációs Társulás ténykedése

A megye környezetvédelmi feladatainak megoldása szempontjából nagy előrelépést jelentett az 1983-ban tatai székhellyel megalakult *Komárom Megyei Környezet- és Természetvédelmi Koordinációs Társulása*, mely ekkor 28 vállalatot tömörített magában, napjainkra viszont ezek száma már közel 60-ra szaporodott.

Úgy vélem az igazság talaján állíthatjuk, hogy a Társulás létrehozásának gondolatát jelentősen inspirálta az a koncepció, melyet Magyary Zoltán e térség fejlesztésével kapcsolatban kialakított. A Társulás életrehívásának szorgalmazásában egyébként Tárnai Péter, a Tatai Vízgazdálkodási Társulat igazgatója járt élen, aki nagy elhivatottsággal képviselte ezt az ügyet a legkülönbözőbb fórumokon, hogy elnyerje azok támogatását.

Az előkészítő munkánál eredményesen hasznosították a meggyőzésnek azokat a módszereit, melyeket annak idején Magyary Zoltán a mintajárás kialakításánál alkalmazott. Ezek eredményességét mutatja többek között az is, hogy elgondolásainak megvalósításához sikerült megnyernie szövetségesül Komárom megye akkori alispánját, Reviczky Istvánt, továbbá számos más megyei és minisztériumi főtisztviselőt.

A Társulás, melynek munkájában igen tevékeny részt vállalt Magyary Zoltán legközvetlenebb munkatársa dr. Kiss István is, olyan szervezeti keretek létrehozását tűzte ki célul, melyek lehetővé teszik, hogy *szervezéssel, szellemi munkával, a szellemi erőforrások hatékony felhasználásával a helyi sajátosságokat figyelembe véve nagyobb hatékonyság érhető el* viszonylag kisebb költséggel és így a környezetgazdálkodásban is érvényesíthető a hatékonyság és gazdaságosság.

A szervezésben rejlő lehetőségek kiaknázása már Magyary Zoltán tevékenységében is meghatározó tényezőként szerepelt, ami erős hatást gyakorolt a létrehívott Társulás céljainak megfogalmazását végzőkre.

A társulás intézményesen biztosítja a környezetvédelem és területfejlesztés elméleti eredményeinek gyakorlati megvalósítását, valamint a természeti erőforrások ésszerű, optimális, környezetkímélő kiaknázása terén a felmerülő közös gazdasági érdekek feltárását, megvalósítását, a népgazdasági és megyei koncepciókkal való koordinálását, a tevékenység komplex és interdisz-

ciplináris alapokon történő szervezését, egy-egy technológiai eljárás kimunkálását, valamint a gyakorlatban már bevált módszerek igény és lehetőség szerinti alkalmazását. Ennek megfelelően működésének egyik elsődleges célja a megyei környezetvédelmi tevékenység összhangjának megteremtése, ezen keresztül az üzemi, térségi, területi érdekek együttes érvényesítése.

Figyelembe véve, hogy *Komárom megye – ezen belül is a tatai medence – környezeti terhelése sajnos országosan is kiemelkedő*, a Társulásra igen szerteágazó feladatok várnak ilyen vonatkozásban a meglévő ártalmak orvoslására, másrészt a továbbiak megelőzése terén. A kialakult bajok okai arra vezethetők vissza, hogy a tatai medencében működő termelő üzemek és az infrastruktúra szervei az országos átlagot meghaladó mértékű fejlődésük, gazdasági tevékenységük kísérő jelenségeként jelentős környezetterhelő hatást fejtenek ki, amely egyrészt az egyre kedvezőtlenebb üzemi emissziós paraméterekben, másrészt az ún. környezeti kiszóródásokban, azok veszélyes elegyedéseiben, tovagyűrűződésében nyilvánul meg. E komplex hatások mértéke sok esetben megközelítette a térség ökológiai teherbíróképességének határait, ami különösen kedvezőtlen az ittlévő természeti és művi értékek megvédése szempontjából.

Az említett hatások sok esetben a gazdasági fejlődést is akadályozzák, amelynek következtében *egyre sürgetőbb beavatkozások szükségesek a gazdasági és környezeti folyamatok együttes, rendszerszemléletű megoldása érdekében*, szem előtt tartva, hogy a tudatos cselekvés alapja

- a környezeti tényezők összefüggéseinek feltárása és elemzése, valamint
- az erre épülő, megfelelő hatékonyságú módszerek alkalmazása.

Ezeknek az alapvető követelményeknek az érvényesítése jelentős mértékben elősegíti a megoldásra váró környezetvédelmi feladatok célirányos és költségkímélő végrehajtását.

Ui. a kellően át nem gondolt, csak rövid távra szóló „ad hoc” jellegű megoldások, vagy az egyes üzemek által elszigetelten a komplex jelleget figyelmen kívül hagyó intézkedéseket alapjául vevő rendelkezések gazdaságtalanok, nem is szólva az egyéb negatív következményeiről.

Itt vissza kell utalnunk Magyary Zoltán modellalkotásának arra a pillérére, amely a komplexitásban és a rendszerszemléletben öltött testet, bár ez utóbbi fogalom abban az időben még terminológiailag nem volt használatos. A gyakorlatban viszont Magyary következetesen érvényesítette mind a szervezeti keretek kialakításánál, mind pedig a folyamatos munkánál azokat a törvényszerűségeket, amelyeket a rendszerelmélet alaptételekként hirdet.

Ugyancsak itt kell kitérnünk a különböző szervek, intézmények, vállalatok intézményesített együttműködésének kérdésére is, melynek csfái már megtalálhatók Magyary Zoltán szövetkezetszervezési koncepciójában.

A társulás a szellemi és anyagi erőforrások koordinált, szervezett felhasználása révén elismerésre méltó küldetést fejt ki, mivel ezáltal a környezetvédelmi célokat szolgáló műszaki, biológiai stb. megoldások nemcsak a szakmai követelményeknek megfelelően, hanem egyúttal gazdaságosan realizálódnak.

Ebben van a társulás fő ereje, ami rendkívül fontos tényező az anyagi erőforrások mikénti felhasználása tekintetében, különösen most, amikor a környezetvédelmi célokat szolgáló pénzeszközök iránti igények fokozódnak, a lehetőségek viszont korlátozottak. Az így elért eredmény máris igen jelentős, azonban ennél sokkal jelentősebb az a gazdasági hatás, amely a szakszerű, a komplex szemléletből fakadó intézkedések, megoldások eredményeként abban mutatkozik meg, hogy a térség környezeti értékei, melyek nemzeti vagyonunk felbecsülhetetlen részét képezik, nem pusztulnak tovább, és így alapul szolgálnak a jövőben is e térség törésmentes társadalmi-gazdasági fejlődéséhez.

A Társulás elősegíti a térség különböző üzemeinél rendelkezésre álló eszközök, berendezések hatékony, gazdaságos kihasználását.

A térségben eddig lefolytatott feltáró tevékenység eredményeként ismertté vált, hogy egymástól elkülönítetten igen jelentős kapacitások állnak rendelkezésre, amelyek alapot adnak megfelelő érdekeltiségi rendszer és szervezési módszer esetén a környezetvédelmi munka racionális, költségkímélő fejlesztésére.

A feltárás során ismertté vált az az igen értékes szellemi kapacitás is, amely adott esetben jól mobilizálható.

De mindezek mellett igen nagy jelentőséggel bírnak a térségre vonatkozó pontos információk is, ezen belül egyebek között a technológiák összefüggései, a folyamatok kimenetei stb. Mindezek alapján a területen belül igénybevehetők a meglévő műszerek, mérőeszközök, laboratóriumi kapacitások. Ehhez hasonlóan a későbbiek során – eszközfejlesztés nélkül – a meglévő számítástechnikai eszközök felhasználásával tárolhatók és feldolgozhatók a preventív környezetvédelmet szolgáló adatok.

A társulás által felvállalt szerteágazó, sok esetben interdiszciplináris jellegű feladatoknak a megoldása elsődlegesen az alkotó szellemi munka függvénye.

Általánosan bizonyítható az a tény, hogy egyre inkább az alkotóképes, állandóan megújulni tudó emberek munkájától függ egy-egy szervezet tevékenységének sikere. Természetesen nem elegendő csak felismerni az alkotó szellemi munka értékét, hanem *átgondolt szervezéssel, megfelelő alkotási technikák alkalmazásával ki is kell alakítani azokat a megvalósítási formákat, amelyek lehetővé teszik az alkotó szellemi munka hatékonyságának nagyfokú növelését.* A szellemi alkotó tevékenységhez ui. más feltételekkel kell biztosítani számtalan vonatkozásban, mint a rutin jellegű munkához. Szem előtt kell tartanunk, hogy *bármilyen intézményes alkotó munkát a produktum kialakulási folyamatának természetéből kiindulva lehet a leghatékonyabban megszervezni.*

A Társulás – a megalakulástól kezdve – ezeket az alapelveket szem előtt tartva, céltudatosan kereste a feladatkörébe tartozó tevékenységek megoldásához szükséges szellemi erőforrások mozgósításának módszereit és arra a következtetésre jutott, hogy *a leghatékonyabb team-ek szervezésével lehet a*

követelményeknek eleget tenni. A döntés igen helyes volt, mivel a környezetvédelmi feladatok megoldásának interdiszciplináris jellege miatt rendkívül nagy jelentősége van a csoportos alkotó (team-) munkának, ui. az egyén – legyen az bármilyen kiváló elme – egyre kevésbé tud megbirkózni olyan nagy horderejű vagy tudományos igényű feladatokkal, amelyek komplex ismereteket igényelnek. Ezeket csak az erők összefogásával, kiváló szakemberek szervezett együttműködésével lehet sikeresen megoldani.

A csoportmunkával kapcsolatos koncepció kialakításánál a Társulás bátran alkalmazhatta irányítúként ezt a megoldást, mivel ez már a 30-as évek hivatkozott helyzetfeltáró munkájánál is bevált. Magyar Zoltán ezzel kapcsolatban „*A közigazgatás és az emberek*” c. 1939-ben megjelent tanulmánya előszavában a következőket írta:

„Ez a kötet szervezett csoportmunka eredménye. Az adatgyűjtés terjedelme oly nagy, hogy ugyanarra az időszakra vonatkozólag egy ember által nem lett volna elvégezhető. Azonkívül a feladat oly sokirányú is, hogy az adatgyűjtés, és még inkább a feldolgozás, különböző szakemberek közreműködését tette szükségessé. A csoport tagjainak összeválogatása és a munka összhangjának biztosítása, valamint az anyagi előfeltételek megszerzése és különböző hatósági közegek bizalmának és támogatásának megnyerése alulírott vezető feladata volt, akitől a tanulmány elvégzésének eszméje is származott.”

Ha ez a módszer akkor sikeres volt – márpedig az volt –, akkor ennek alkalmazása a mai bonyolultabb körülmények között még inkább indokolt, különösen a környezetvédelem területén.

A Társulás megalakulása óta eltelt néhány esztendő tapasztalatait elemezve örömmel állapíthatjuk meg, hogy itt a *team munkában rejlő lehetőségek céltudatos kihasználása* révén igen jelentős olyan megoldások születtek, amelyek hatékonyan járulnak hozzá a térség környezeti állapotának javulásához. Ennek igazolására megemlíjtük, hogy pl. a veszélyes hulladéknak minősülő – *gyógyszergyári szennyvíziszap* elhelyezését, annak technológiai tanulmánytervét olyan team dolgozta ki, amelynek munkájában geológiai, hidrogeológiai, közegészségügyi szakemberek mellett a helyi sajátosságokat jól ismerő, termelőmunkát irányító szakember is részt vett. Ugyancsak team munka révén előrelépés történt az *olajtartalmú hulladékok, a galvániszapok* problémájának megoldásában, a *veszélyes hulladékok* széles körének *ártalmatlanításával* kapcsolatos eljárások kimunkálásában az *erőművi pernye* hasznosításában, a *faapríték-tüzelés* módszerének kialakításában stb. Ezek mögött a – nem teljeskörűen felsorolt – műszaki megoldások mögött igen jelentős gazdasági eredmények húzódnak meg.

Az eddig elért eredmények

A Társulás tevékenységének is köszönhetően a tatabányai medencében jelentkező nagy mértékű környezeti szennyezések csökkentésére az utóbbi években hathatós intézkedések születtek. A tervszerű levegőtisztaság-védelem érdekében terv készült a tatabányai medencére, amely terület egységenként tartal-

mazza a levegő jelenlegi szennyezettségi fokát és ütemezi az intézkedéseket. Az elavult, régi üzemeket, amelyekben az általuk okozott szennyezés nem csökkenthető megfelelő ütemben, tervszerű előkészítéssel kitelepítik. Új üzemek, üzemrészek létesítéskor az engedélyező hatóságok megkövetelik a levegőtisztaság-védelmi berendezések felszerelését. Az ipari üzemek részére évenként meghatározzák a megengedett kibocsátási határértéket.

A modellterületen a vízminőség-védelem tekintetében is jelentős lépések történtek az elmúlt években.

Az erózió megfékezését, a termőtalaj védelmét a medence egész régiójára kiterjedő komplex tervek irányozták elő. A végrehajtott meliorációs beavatkozások hatására javultak a lefolyási viszonyok, s a csapadék jobb talajba szivárogtatásával, dúsabb vegetáció abszorpciós hatásán keresztül:

- csökkent a talajpusztulás, a kémiai szerek kimosódása, elsodródása,
- a csapadékhány káros hatása mérséklődött,
- javult a mikroklima,
- kedvezőbbé vált a szén-dioxid-lekötő, oxigénpótló hatás.

A talaj védelmét segítette elő az ipar és a bányászat tevékenysége által elroncsolt földterületek rendezése és hasznosítása, az erdőtelepítések, parkok, ligetek, sportpályák, horgásztavak kialakítása.

Jelentős lépések történtek a modellterületen a természet- és tájvédelem tekintetében is. Az értékes területek védetté nyilvánítása nagyrészt már megtörtént. Országos és nemzetközi jelentőségű természeti érték a vértesszőlősi eldombertelep, valamint a tatai Kálvária-dombon levő geológiai kutatási terület. Védelem alá került ezenkívül számos terület, valamint néhány ritka állat- és növényfaj.

Európa hírű az Árendás patak eredeténél kialakított 24,90 ha területű agostyáni fenyőarborétum, ahol 380 tűlevelű és örökzöld fajtát találhat a látogató. A medence területén van a vértesi és a geressei tájvédelmi körzet egy része.

Az utóbbi években hozták létre a 164,83 ha területű Turul parkerdőt és az 59,28 ha területű várgesztesi parkerdőt.

Ez a hézagos felsorolás is mutatja, hogy a tatai medencében már eddig is jelentős eredmények születtek a tervszerű, előrelátó munka hatására.

A tatai medence mint oktatási modellterület

Fentiek alapján szinte kínálkozott az a lehetőség, hogy a tatai medence a komplex környezetvédelmi oktatás bázisává váljon.

Ilyen igény egyébként már évekkel ezelőtt jelentkezett is, ami többek között abban nyilvánul meg, hogy a különböző felsőfokú tanintézetekben folyó környezetvédelmi oktatás anyagához kapcsolódóan e térségben folyó környezetvédelmi munkálatok tanulmányozása céljából ide rendszeresen látogatásokat szerveznek, így többek között a Gödöllői Agrártudományi Egyetem, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Veszprémi Vegyipari Egyetem, a Politikai Főiskola, vezetőtovábbképző intézetek hallgatói részére. A hallgatók az igen szakszerű – film és diavetítéssel egybekötött –

területi, üzemi bemutatók során számos olyan hasznos gyakorlati ismeretre tesznek szert, melyek nagyban hozzájárulnak elméleti ismereteik megszilárdításához és környezetvédelmi szemléletük helyes irányú formálásához.

Ezen túlmenően már arra is van példa, hogy a tatai medence területén működő egyes üzemek végzős egyetemi hallgatók részére különböző környezetvédelmi témákat hirdettek meg diplomamunkák kimunkálása céljából, lehetővé téve azok széleskörű helyszíni tanulmányozását. Emellett az üzemek konzulensek kijelölése révén is segítik a hallgatókat abban, hogy diplomamunkájuk összeállításához megfelelő instrukciókat kapjanak.

Fentiek mellett számos egyéb olyan konkrét megnyilvánulás tapasztalható, melyek célja a térség adottságainak felhasználása a környezetvédelmi oktatásban.

Mindezek abba az irányba mutatnak, hogy a tatai medence sajátosságaiban rejlő lehetőségeket érdemes a környezetvédelmi oktatásban az eddigieknél is intenzívebben felhasználni, és mielőbb kifejleszteni olyan bázisként, amely érdemben hozzájárulhat a sürgető oktatási igények kielégítéséhez, mivel ehhez a tevékenységhez nagy segítséget jelent az a gyakorlati háttér, amely az érintett térségben rendelkezésre áll. A terület minden ágazat és intézmény számára előnyösen bemutathatóvá teszi az elmélet gyakorlati alkalmazását, beleértve azokat a szervezési formákat is, melyeket hazánkban itt alkalmaztak elsőként, a már említett Komárom Megyei Környezet- és Természetvédelmi Koordinációs Társulás keretében.

E témakört azzal a gondolattal zárhatjuk le, hogy a tatai medence adottságai és a térségben folyó környezetvédelmi tevékenység igen jó alapul szolgálnak arra, hogy itt kiterjedélyesedjen az alapjaiban már megvalósult környezetvédelmi oktatási rendszer, amely sokoldalúan hozzájárulhat a különböző szinteken folyó ilyen jellegű oktatómunka hatékonyságához. Az oktatási célra kialakított és gondosan berendezett épületben (a volt Cégényi malomban) elhelyezett anyagok, eszközök hatékonyan elősegítik a környezeti elemek közötti összefüggések gyors áttekintését, bemutatva a meglévő gondokat, problémákat és ezek megoldásának módjait.

A Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium létrehívása minden bizonnyal elősegíti, hogy ez az oktatásbázis rövidesen teljes kapacitással tud majd működni és jelentős segítséget nyújt a helyes szemléletformáláshoz, mely a hatékony környezetvédelmi tevékenység nélkülözhetetlen feltétele.

Tisztelt tudományos Ülés!

Igen tisztelt Hallgatóim!

Gondolataim lezárásaként szeretném hangsúlyozni: szilárd meggyőződésem, hogy az a szellemi örökség, melyet Magyary Zoltán a közjó előmozdításáért, a nép felemelkedéséért munkálkodó tudós hátrahagyott, megtermékenyítőleg hat a tatai medence területén folyó környezetvédelmi munkára éppen úgy, mint számos egyéb tevékenységre. De abban is bízom, hogy az itt elért eredmények révén életműve kihatással lesz hazánk más területein folyó hasonló feladatok sikeres megoldására is.

E reményemet arra építem, hogy mai társadalmi viszonyaink között kedvezően kezd kibontakozni az a felfogás, mely szerint a tennivalóinkkal kapcsolatos útkeresés során az eddigieknél bátrabban kell támaszkodnunk a múlt tapasztalataira és alkotó módon kell hasznosítanunk annak pozitív elemeit, időtálló útmutatásait. Ez nemcsak lehetőség számunkra, hanem egyúttal kötelesség is.

Nagy örömünkre szolgálhat, hogy Magyar Zoltán tanítványai – időben felismerve a kiváló tudós koncepciójának előremutató értékeit – mély elkötelezettséggel ápolták a hátrahagyott szellemi örökséget és amikor megérték a feltételek ennek hasznosítására, rendkívül nagy odaadással igyekeztek ezt közkinccsé tenni, és a gyakorlatban történő alkalmazását szorgalmazni. E tevékenységükért nagy elismerés illeti őket.

A VÁROS ÉS TÉRSÉGE, JELENE, JÖVŐJE

DR. VARGA GYULA

Dr. Magyary Zoltán születésének 100. évfordulója jó alkalom arra, hogy megemlékezzünk dr. Magyary Zoltánról, a Tata városra kiemelkedő jelentőségű hatást gyakorló, a városnak hírnevet szerző tudósról, és összehasonlítást tegyünk a városnak az elmúlt 50 év – történelmi mértékben is jelentős korszakáról.

Kevés városnak, városi tájnak áll rendelkezésére olyan gazdag tényanyag, olyan fejlesztési koncepció, mint amelyek Tata város rendelkezésére állnak. Gondolok itt az 1939-ben kiadott „A közigazgatás és az emberek” ténymegállapító tanulmányra, a „Mi lesz Tata-Tővárosból” című koncepcióra, valamint a térséget feltáró további tudatos foglalkozás tíz évvel ezelőtti nagy jelentőségű eseményre, „A közigazgatás és az urbanizáció” című tudományos vizsgálatra, amelynek keretében összehasonlítás történt a térség 40 éves fejlődéséről.

A város és térsége gazdag múlttal rendelkezik. Sajátos kereskedőváros szerepet töltött be a síkság és a hegyvidék peremén. Korán kialakultak az ipari tevékenység különböző formái. A vár köré települt kézművesek a polgári lakosság szükségleteit elégtették ki. A könnyen hasznosítható vízenergia különböző ipari foglalkozások (malomipar, kallómalmok és a bőrfeldolgozás, stb.) kialakulását tette lehetővé. A technikai fejlődés következtében később a térség ásványi vagyona (szén, mészkő) kapott fokozott jelentőséget.

Bármily értékes és érdekes a térség történelmi múltja, a mai ülés ennek kifejtésére nem nyújt kellő lehetőséget. Jelen alkalommal elsősorban az ötven évvel ezelőtti állapotot vizsgáljuk, egybevetve a napjainkra kialakult helyzettel.

Az ötven évvel ezelőtt készült tudományos vizsgálatok elvégzése Tatán tudatos választás volt. Tata és térsége ugyanis a rendkívül változatos természeti és gazdasági adottságainál, népességénél fogva megfelelő feltételeket kínált az egész magyar közigazgatás reprezentatív vizsgálatára.

Az ötven évvel ezelőtti állapothoz képest megváltozott a térség kiterjedése, a magasfokú ipari koncentráció következtében módosult a település-szerkezet. A korábbi városi vonzáskörzetben két újabb város, Tatabánya és Oroszlány jött létre. Ezek a városok magukhoz vonzották a környezetükben lévő községeket is. Így Tata város és térsége térbelileg, népességszámban, gazdasági potenciálban az elért fejlődése ellenére jelentősen leszűkült.

Az ötven évvel ezelőtti vizsgálatok a város egész vonzásterületére kiterjedtek, ezért a változások vizsgálatánál indokolt, hogy az újonnan alakult városok helyzetével is foglalkozzunk. Az összehasonlításnál néhány, a fejlődést alapvetően motiváló körülményt szükséges megemlíteni.

Felbecsülhetetlen jelentőségű a társadalmi rendben bekövetkezett változás, a szocialista népköztársaság létrejötte. Ez tartalmazza a tőkés nagybirtokrendszer megszüntetését és a szocialista iparosítást, a lakossági szükségletek magasabb szintű kielégítésére irányuló törekvést.

A fejlődést lényegesen befolyásoló további hatás a technikai eredmények tömeges elterjedése. Megnyilvánul ez a motorizációban, mind az iparban, mind a közlekedésben és az építési-, technológiai változásokban.

E nagy változások egy súlyos, áldozatokat követelő háború után jöhettek létre. A Tata térségében létrejött városok gyors ütemű fejlődésüket a szocialista iparosításnak köszönhették. Az ipar mind erősebb energia igénye feltételezte a szénbányászat fejlesztését. Ezzel együtt járt a lakosság nagy létszámú mozgása, letelepülése.

A térségben Tatabánya város lakossága megkétszereződött, Oroszlány városé pedig 14-szerese lett. A népességszám csökkenése csak az utóbbi évtizedben vált általánossá a községekben is. Tehát a városok nemcsak a saját vonzásterületükön lévő községek lakosságát vonzották magukhoz. Mindkét város gazdaságában kiemelkedő jelentőséget kapott a szénbányászat. Tatabányán a szénbányászathoz kötődő iparágak: építőanyagipar, villamosenergia-termelés, színesfém-kohászat többszörösére növelték termelésüket, emellett új ipari tevékenységként jelentős mértékű gépipari kapacitás is létesült. Oroszlány városban a szénbányászathoz ugyancsak jelentős villamosenergia-termelés kapcsolódik, és több kisebb gépipari és könnyűipari üzem jött létre. Elsősorban a kitermelő tevékenység fejlődött, mellette a már említett más ipari tevékenységek is kialakultak.

Ha késve is, de fokozatosan működésbe léptek a lakosság alapellátását meghaladó szükségletkielégítést szolgáló különböző intézmények. Természetesen ezek további fejlesztése elkerülhetetlen. A térségben a városok közül a legnagyobb változások Tatabánya városban történtek.

Tatabánya 1950-ben Komárom megye székhelye lett és ma már a megyei funkciókat ellátó szervezetek döntő többségének is otthont ad.

Tata város múltja és jelene összehasonlításánál kitűnő vezérfonalat ad a „Milesz Tata-Tővárosból” című röpirat. Az 1938-ban történt egyesülés jól szolgálta az akkor még község gyors ütemű fejlődését. Ma is helytállóak azok az alapvető elgondolások, amelyek a térség, a város fejlesztésére vonatkoztak.

Az egyesülés lehetővé tette, hogy Tata 1954-ben városi jogállást kapott, az ország 61. városa lett.

A különböző munkákban a városi népesség számának növekedésére nincs utalás, érdemes megjegyezni azonban, hogy Tata lakóinak száma ötven év alatt több mint kétszeresére nőtt.

A röpiratból, az egyes célkitűzések teljesítéséről az alábbiak állapíthatók meg.

Már a címlap felvázolta a város beépíthető területeinek hasznosíthatóságát. Lényegében ez a beépítés – ha egyes részterületei az akkori elgondolásoktól eltérőek is – megtörtént.

Az M1-es autópálya jó összeköttetést jelent a fővárossal, és várható annak Győr irányába tovább építése is.

A város vonzásterületéhez tartozó községek is megfelelő úthálózattal kapcsolódnak Tatához.

A belterületi utak sorában nagy jelentőségű volt a két várost összekötő út (Új út, Vöröshadsereg útja). A nagyarányú motorizáció miatt újabb párhuzamos út megépítése vált szükségessé. 1980-ban elkészült a város második főútja. A város térbelileg is jelentősen megnövekedett. A belterületén 196 utca épült ki, 122 km hosszon és ennek háromnegyed része portalan kivitelű.

Az utak feltárják az Öreg-tó keleti és nyugati területét is, nemcsak a röpiratban jelzett, nagyon leszűkült Öreg-tó parti szakaszt.

Tata város fejlesztésében összességében tudatos városrendezési tevékenység érvényesül. Jogos ma az a megállapítás, hogy Tata döntően rendezett város. Az 1938-ban felvázolt elképzelések közül megvalósult a Kossuth és Erzsébet terek rendezése, parkosítása. A jelzett fejlesztések közül az első között az 1940-es évek elején készült el a plébánia templom előterének építészeti rendezése.

Az Országgyűlés tér rendezése az elgondolásoktól eltérően alakult. A közúti igények miatt a polgári iskola helyére jelzett területet az Ady Endre utca és a Május 1. út közötti kapcsolat megteremtésére igénybe kellett venni. Bár Tatán ötven év alatt három új középfokú oktatási intézmény létesült – ezek közül az egyik teljesen új épületben – nem került sor polgári leányiskolai épület létesítésére. Az új középfokú oktatási intézmények helyigényük miatt a város különböző területein nyertek elhelyezést.

Az Angolpark – mai nevén Néppark – parki szempontból értékesebb része teljes egészében a közönség rendelkezésére áll. Meg kell említeni az utóbbi években e területen történt magas színvonalú helyreállítási tevékenységet. Ugyanakkor arról is szólni kell, hogy a park egy részére települt a város nemzetközi hírnevét megalapozó Edzőtábor.

Az Öreg-tó többfelől, így a Szöllősi út, a Béke tér felől is feltáru l az idegenek szeme előtt, nemcsak a nagyon indokolt Ady Endre utca felőli megnyitáson keresztül.

A könyveknek megvan a maga sorsa. Ilyen sorsa volt a „Mi lesz Tata-Tóvárosból” című röpiratnak is, mert ma már szinte érthetetlen módon a város fejlesztését irányító testületek, személyek előtt 1966-ig ismeretlen volt a röpirat, s ugyanakkor ezen időig több fontos rendezés is folyt.

1965-ben készült a tatai városközpont rendezési terve Bodnár és Meggyesi építészek vezetésével. A terv készítői, elfogadói a röpirat ismeretének hiányában több közintézményt (művelődési ház, rendelőintézet, autóbusz-pályaudvar) úgy telepítettek, hogy a korábban nagyon szépen elképzelt – Öreg-várral szembeni – tér nem alakult ki.

Kiépült a város teljes területét átfogó ivóvízhálózat és a 6000 m³-es szennyvíztisztító-mű. A sűrű beépítésű területek és az intézmények szennyvizét csatornába gyűjtik össze.

A már jelzett térrendezések mellett további területek parkosítására került sor. A város üdülő jellegét erősítik az új parkok, pl. kálvária-hegyi geológiai bemutató terület mellett a volt Eszterházy bizományhoz tartozó különböző zöldterületek. Jelentős eredményeket sikerült elérni a lakosság parkosításra történő bevonásában mind a sűrű, mind a családi házas beépítési területeken.

Ma a lakosság szívesen kapcsolódik különböző városfejlesztési, város-szépítési akciókhoz. Ennek eredménye, hogy Tata több alkalommal elnyerte a Hazafias Népfront társadalmi munka elismerését.

Az utcai közvilágítás folyamatos korszerűsítése során a város legforgalmasabb útjain földkábeles hálózat létesült. Emellett a város más utcái, üdülő-területei is megfelelő közvilágítási hálózattal rendelkeznek. A főutak mellett új fasorokat telepítettek: Baji út, Május 1. út, Mikovényi utca, Bacsó Béla út. A fásítás jórészt már a mellékutcákban is megtörtént.

A város legjelentősebb műemléke az Öreg-vár, mintegy 30 éve múzeumi célokat szolgál, s a környezete kiemelten gondozott terület.

Számos új létesítmény készült a középítkezések keretében. Elkészült a művelődési ház, az orvosi rendelő, az Edzőtábor, a Dobi István Mezőgazdasági Szakmunkásképző Iskola, a Katonai Középiskolai Kollégium, új szárny-nyal bővült a tanácsháza, iparcikk és több élelmiszer áruház épült.

A grófi kastély és más épületek felhasználásával 344 ágyas kórház létesült. Tatán és a vonzáskörzetében lévő községekben crossbar rendszerű távbeszélő rendszer működik.

A város idegenforgalma jelentős. E forgalom azonban elsősorban kiránduló jellegű, bár a város több kisebb szállodával és campinggal rendelkezik. A Fényes fürdő területe, a tópart egész környéke idegenforgalmi, turisztikai célokra rendelkezésre áll.

Csak az Öreg-tó körül kilenc különböző vendéglátóhely működik. Az Öreg-tó partján és a Fényesen több vállalati üdülő, az Öreg-tó partján mintegy 500 magánnyaraló épült. A fizetővendégszolgálat is jelentős idegenforgalmi tényező.

Tata sportélete is fejlődött. A volt villanytelep épületének felhasználásával sportcsarnok és edzőhelyiség létesült. Több különböző sportpálya jól szolgálja a város sport érdekeit.

A röpirattal történt egybevetés után meg kell említeni néhány további, fontos körülményt. A város ipara jórészt a felszabadulás előtt kialakult szerkezetében fejlődött tovább új tevékenység a gépipar, a vegyipar. A mezőgazdasággal foglalkozó lakosság termelőszövetkezetbe tömörült, illetve különböző állami gazdaságokban dolgozik.

A város fejlesztésében nagyon jelentős tényező a lakásépítés. 1945 óta 7700 db lakás épült, ezekből a lakásokból 3200 darab többszintes tömbház-szerű épületben nyert elhelyezést. A mai igényeket szolgáló különböző két-szintes sorház-építkezés is a város több területén látható. Külön városrészen nyertek elhelyezést a különböző ipari szolgáltató egységek, vállalatok. A város központjából mintegy 20 gazdálkodó szervezet áthelyezésére került sor.

A város rendezése kapcsán szólni kell arról a munkásságról is, amelyet Hollósy Sándor mérnök, Tata első rendezési tervének készítője végzett. E rendezési tervben műszakilag is megfogalmazódtak dr. Magyary Zoltán elképzelései.

Sajnos e tervre is vonatkoztak a röpirattal kapcsolatos megállapítások, hogy a döntések meghozatalának időszakában a tervet az illetékesek nem ismerték.

A várost és a térségét érintő problémák között érthetően nem kaptak helyet azok a gondok, amelyek a környezetvédelem területén jelentkeztek. Tatát különösen érinti a források elapadása, az élővizek szennyeződése. Mind kevesebben vannak azok, akik maguk is láthatták a Fényes, a Néppark forrásait, a kristálytisza vizű Malom patakot. Az Öreg-tó vízminőségének javítása érdekében 0,5 milliárd forintot meghaladó értékű munka folyik. Ennek sikeres befejezéséhez még legalább két-három év szükséges.

Már dr. Magyary Zoltán Tata város számára különleges közigazgatási szerepet szánt a volt Tatai járás mintajárássá fejlesztésével. Ez az úttörő szerep a háborús időszakokban lefékeződött, azonban a szocialista közigazgatási rendszer kiépítésével az országban legelsőként itt került sor a közigazgatás kezdetben kísérleti, később általános jellegű korszerűsítésére. 1975-ben a Tatai járás megszüntetésével kialakult a városkörnyéki rendszer. Az itt gyűjtött kedvező tapasztalatok vezettek el ahhoz, hogy ez az intézmény 1963-ban országossá vált. A városkörnyéki rendszer kedvező tapasztalatai alapján újabb, a közigazgatást korszerűsítő folyamatok részesévé vált Tata 1988. január 1-jével. Most már nemcsak a város, hanem az egész megye vállalkozott a kétfokozatú igazgatási rendszer bevezetésére.

Ha a város és térsége jövőjére gondolunk, akkor a városfejlesztés, a város üzemelési feladataira részletesen kidolgozott tervekről szólhatunk. Mindhárom városban a lakosság száma várhatóan a jelenlegi nagyságrendben állandósul, esetleg az országos folyamatok részeként szerény mértékben csökken.

A városokban a meglévő intézmények működésének magasabb színvonalra emelése, a még meglévő különböző feszültségek feloldása jelentkezik feladatként.

Tatabányán a város gazdasági szerkezetét tovább kell szélesíteni, bővíteni kell a gépipari tevékenységet. A szénbányászat gondjainak rendezése is sürgető feladatként jelentkezik a gazdasági vonatkozású tennivalók között.

Tatabánya megyeszékhelyi szerepe, ennek feltételei jelentős mértékben kialakultak. Az intézmények létesítése körében a megyei kórház építésének befejezése, egyes megyei feladatokat ellátó szervezetek Tatabányára történő áttelphetése válhat szükségessé.

A lakásépítkezések során az egységes városszerkezet további kiépítése indokolt. A meglévő feszültségek feloldását fogja elősegíteni a kolóniapótló lakások építésének a folytatása. A főtér rendezése, további kereskedelmi létesítmények letelepítése, építése a minőségi fejlesztés eszközeit képezi.

Oroszlány, a szénre épült város gazdasági szerkezete lényegében kialakult. A szénbányászat és villamosenergia ipar mellett törekvések vannak a gazdaság, az ipar újabb ágazatainak fejlesztésére. A folyamatban lévő fejlesztések, autóbusz-pályaudvar létesítése, gyógyház kialakítása mellett a kereskedelmi hálózat fejlesztése indokolt.

Tátán az idegenforgalmi jelleg erősítésére vannak lehetőségek. Egyes építkezések helyéül fenntartott területek folyamatos beépítésével a város szerkezete egységesebbé vált, mind erőteljesebb lesz a két korábbi városrész építészeti egyesítése. A város gazdasága a már kialakult jellegnek megfelelően működhet. Különösebb változtatásokra nincs sem szükség, sem mód a kialakult gazdasági szerkezetben.

Azzal, hogy a térségben három város létesült, e városok közötti együttműködés, a közös munkálkodás nem szűnt meg.

1980-ban a három város együttműködési megállapodást kötött közös ügyek intézésére. E megállapodás érintette a termelő gazdasági szerkezetet, munkaerőgazdálkodást, a terület felhasználását, a közlekedést, a környezetvédelmet, a kommunális ellátást, a hírközlés kérdéseit. A nyolc éves múltra visszatekintő megállapodás céljai ma is időszerűek. Kialakultak az együttműködés formái.

Kedvezőek a tapasztalatok azon ellátási területeken, amelyeken a tanácsokra elsősorban koordinációs szerep hárul (közlekedés, közművesítés, kommunális ellátás). Jól alakult az együttműködés a szakigazgatási szervek között. Kevesebb eredményt lehet felmutatni az anyagi tartalmú, a saját erőforrásokra alapuló együttműködési, közös fejlesztési ügyekben. Ebben a nehezedő gazdasági helyzet és a tanácsok feladatainak ellátásához méretezett anyagi feltételek hiánya érzékelhető. Jelenleg az együttműködés kiszélesítésére, a számítástechnika, a hírközlés, ezen belül a kábeltelevíziós rendszerek műsorcsereje, közös bemutatása területén látszik lehetőség.

Az előadásommal szerettem volna érzékeltetni azt a történelmi jelentőségű munkásságot, amelyet dr. Magyary Zoltán szülővárosa érdekében folytatott, végzett.

Felvetődhet a kérdés, hogy egyrészt a célok döntő többségének a megvalósítása, másrészt a sokban megváltozott feltételek mellett mi az, ami ma hasznosítható dr. Magyary Zoltán munkásságából Tata város és térsége életét illetően?

Ma is időtállóan tartom dr. Magyary Zoltán szellemiségét. E szellemiség döntő tartalma a nép felemelkedésének, a köznek a szolgálata, amely párosul a szülőhely, a szűkebb haza szeretetével, az azért való tettekkészséggel.

Munkásságát példamutatóan áthatja az életszerűség. Azt írja a „Közigazgatás és az emberek” című műben: „... olyan elméletre és olyan feltételekre van szükségünk, amelyekben a mai élet belefér és amely a mai életet magában foglalja”. Az életszerűség mellett további nagy értéke a koncepcionalitás. Az, hogy a feladatokat, a tennivalókat teljeskörűen és teljes mértékben összefüggéseiben és hatásaiban vizsgálta.

Meríthetünk abból a töretlen céltudatosságból is, amelyet a munkája során vallott, amelynek során ha kellett az Eszterházy bizománnyal, ha kellett más ellenható erővel képes volt szembeszállni.

Dr. Magyary Zoltán felbecsülhetetlenül sokat adott szülővárosának. Becsüljük munkásságát, őrizzük emlékét!

TARTALOM

Előszó	3
dr. Berényi Sándor: Magyary Zoltán szellemi öröksége	5
dr. Kiss István: Magyary Zoltán tatai tevékenysége	16
Szaniszló József: Magyary a kultúrpolitika szolgálatában	24
Andrássy Mária: Magyary Zoltán kultúrpolitikai munkássága	34
dr. László Ferenc: Magyary Zoltán és a tatai medence környezetvédelmének kapcsolata	41
dr. Varga Gyula: A város és térsége, jelene, jövője	52